

MARULIĆEV LJETOPIS
(VI)
(RUJAN 1993. — KOLOVOZ 1994.)

Mirko Tomasović

IX. 93.

Čini mi se da će ljetopis VI biti ponajduži, sudeći po debljini fascikala. Papira sam nabavio, promijenio vrpcu na stroju za pisanje. Prečitavajući opus prof. Frana Čale, koji je umro 24. kolovoza, da bih mogao izraditi studiju naručenu za časopis *Dubrovnik* po njegovu uredniku Miljenku Foretiću, zaustavio sam se na raspravi *Posljednja pjesma Petrarkina Kanconijera* (*Kolo* 11/70), gdje se, dakako, govori i o Marulićevu latinskom prepjevu rečene kancone (str. 1306). Pokojni profesor prenosi jedan podatak iz studije Francesca lo Parca o Marulićevu prepjevu, koji se odnosi na pjesmu *Carmen de doctrina Domini nostri Jesu Christi*. Slažući elegijskim distisima tu nadasve pobožnu tvorevinu, Marulić je “upotrijebio” dva stiha iz Petarcina Kanconijera:

Cernite, quam celeri labuntur tempora cursu,
Marulus, *Carmen*, 75
Signor, mirate come ‘l tempo vola
Petarca, CXXVIII, 97
Quamque fugax nullam sentiat hora moram.
Carmen, 76
La vita fugge e non s,arresta un,ora.
CCLXXI, 1

Podatak odmah priopćujem prof. Charlesu Bénéu, sveučilišnom profesoru iz Grenoblea, čije ime često susretasmo u ljetopisima, a susretat ćemo i u ovomu. Vode se, naime, pregovori o tiskanju njegove knjige o europskoj sudbini te Marulićeve pjesme. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu bit će

ISTVMACCENYE PISNIH DAVIDOVIH

V SPIVANYA SLOVINSKA SLOXENO,
S'PRIDGOVOROM, I S'NADODANYEM
SVARH SVAKE PISNI;

I nayposlie Razgovor yedan meu Issukaristom nà KriXu,
i meu Karstyaninom,

V PISNI SLOVINSKE PRINESSEN

Nà vecchiu slavu Boxyu, i nà duhovnu Korišt virmih Karstyanib

P O P O P V

ANDRII VITAGLICCHIV VISCANINV IZ COMISE.

*Daide, Saltir zvo9 : glas dāye primilli,
Dā vsech' od slasti moy : duh se s'tilom āili*

*MoP dā svim umilli : slisca' ga vodiKa,
Dā bismo svi bili : paK s' robbom goriKa,
I Boga slavili : pò svè viKe viKa.*

V B N E C I H M D C C I I I .

Pò Dominiku Lovifa
s' Dopuscchiemyem od Staršćina.

Višanin iz Komiže nadodao je psalmima i prepjev Marulićeve Carmen.

nakladnikom, a kolega dr. Josip Stipanov tvrdi mi da će knjiga biti tiskana do 22. travnja 1994., ako njezin auktor preda rukopis do kraja 1993. godine. Ja, dakako, preuzimljem ulogu dragovoljca posrednika, pa pismeno i brzoglasno požurujem g. Benića, premda sumnjam da će edicija ugledati svjetlo dana u tako kratku roku. Poučen sam mnogim dosadašnjim iskustvima o kašnjenju hrvatskih nakladnika i tiskara u odnosu na utanačene rokove, a Bénéova će knjiga biti tiskana na tri jezika (francuskomu, engleskomu i hrvatskomu) i s dosta slikovne građe. Mislim si: “Pa nije ovo, Josipe, godina 1522., kad je početkom travnja Marulić stavio *punctum* na poslanicu papi Hadrijanu VI., a potkraj istog mjeseca ta poslanica u obliku knjižice u Rimu otiskana bi?” Bumo vid, li. Moj posrednički posao i nije tako jednostavan, jer će mi prof. Béné slati dio po dio svojega rukopisa na prijegled i savjetovanje. Tonko pak Maroević, također jedan od likova Marulićeva Ljetopisa, prijateljski i suradnički, a malo i zbog grizodušja što je nepostojan u marulologiji, šalje mi što nade s Marulićem u svezi. Budući da Tonko čita doslovno sve hrvatske novine, časopise, periodike i zbirke pjesama, objavljene u “Lijepoj našoj” i šire, od velike mi je hasnovitosti. U ovoj pošiljci nahodim studiju Ive Babića Trogirana *Tri splitske srednjovjekovne skulpture s erotskom tematikom* (Prijateljstvo zbornik, I, Prilozi povijesti i umjetnosti u Dalmaciji, sv. 32., Split 1992.). Naslov baš ne obećaje predmetnu građu. No, čitam pozorno, a Ivo piše zanimljivo i po običaju žestoko. Na str. 288. i slijedeće: “Protiv bludnih pomama opominjale su napovijedi i moralizatorska štiva. Marko Marulić u svojoj šaljivoj pjesmi Spovid Koludric od sedam smrtnih grihova spominje Blud, žena - personifikacija Bluda - proviruje kroz prozor, zagledavajući se u mladića sa željom ‘da obnoći u san dojde.’” Zanimljiva je sugestija kolege Babića, da bi bilo dobro u dotjecaju s Bahtinovom knjigom o Rabelaisu interpretirati Marulićevu pjesmu *Poklad i Korizma*. Odlično se sjetio. Jer u toj Marulovoj pošalici zaista ima podudarnih naglasaka s Rabelaisovom groteskom, karikaturom i fratarskim ambijentom:

Fra Bobok udari Kulina po panču,
on mu potpari goruć suk pod branču,
bradu mu pripali; on njega, rukami
zgrabivši, obali i trepa nogami.

(13-16)

François Rabelais (1494.-1553.), Marulov je mladi suvremenik i obilježen preplitanjem srednjovjekovlja, humanizma i renesanse, istina u posve drugačijemu temeljnom žanrovskom izboru. Evo, dakle, ponude za izazovnu temu “François Rabelais i Marko Marulić”. Tonko mi je za učestalih boravaka u dragoj nam Galiciji (iberijskoj, a ne Krležinoj) popisao knjige nalazeće se u sveučilišnoj knjižnici (Colexio de Fonseca, Universidade de Santiago), koja posjeduje *Instituciju* (Köln 1531.) i *Evangelistarium* (Mletci 1516.). U katalogu je kod prve jedinice Marko Marulić zabilježen kao Maruli Marcos, kod druge Marulli Marco, istim rukopisom.

U podsjetniku za ovaj mjesec stoji “pismo iz Nice”, a to pismo ne mogu naći, a ne mogu se ni sjetiti tko mi ga je poslao. Vjerojatno je ipak riječ o razglednici, čini mi se, pa neće u njoj biti ništa prevažnoga. Tražim sada razglednicu, za svaki slučaj, i prekapam po smotkama (ima ih dvadesetak) s oznakom *Marulić* i nađem na nešto sasvim trinaesto: “odbijanac” moje molbe da mi se osigura novčana potpora za studijski boravak u Parizu, gdje bih u Nacionalnoj biblioteci istraživao recepciju *Institucije* na kapitalističkom Zapadu. Odbija moju molbu Republička zajednica za znanstveni rad, itd., vrlo jezgrovito: “Molba je nepotpuna i bez dokumentacije”, nadnevak: 12. veljače 1985. U dopisu, međutim, piše: “U prilogu vraćamo vašu *dokumentaciju...*”, pa vidim golem misaoni raskorak između tih dviju tvrdnji, koje je “uz drugarski pozdrav” potpisala Predsjednica KMNS RZZR-a. I tako je taj moj pokušaj, a i svi ostali, da nađem potporu za proučavanje Marulićeve sudbine u književnoj Europi propao.

Početak rujna dospjelo mi je nekoliko pisama, upućenih u kolovožu. Izvješćuje me još jedan postojan suradnik ljetopisâ, Bratislav Lučin: “Čitajući knjigu Ž. Dadića *Egzaktne znanosti hrvatskog srednjovjekovlja* (Globus 1991.) naišao sam na nekoliko stranica o Marku (160-162) s jednom dosad mi nepoznatom bibliografskom jedinicom (M. Moguš, *Marulićev opis nekih prirodnih pojava u njegovim hrvatskim djelima*, Zbornik radova četvrtog simpozija iz povijesti znanosti, Zagreb 1983., str. 177-181).” Bilježi vrijedni kolega Lučin još: “Ne mogu sada odoljeti da ne napomenem relevantan podatak za mjesto koje gg. Dadić i Moguš navode a nije im pošlo za rukom protumačiti ga: „Na zemlji padaše ptice sa visine/ Kad zavapijaše vojska iz dubine, (*Judita* I, 291-292, zajedno s popratnom Marulićevom bilješkom: (...)). Ne ulazeći u moguće prirodnoznanstvene aspekte, samo napominjem da je gradu za tu neobičnu opasku Marul našao u Plutarhu, *Životopis Tita Flaminina*, 10.” Drugo pismo također mi je donijelo novih kamenčića za marulološki mozaik. Piše ga dr. Ivica Martinović s Instituta za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu i pozivlje se na moj članak u Večernjakovu *Hrvatskom rukopisu* od 8. kolovoza. Hvala budi dragom Bogu, kao da napisi u tom zagrebačkom dnevniku imaju poseban odjek. Preko njih sam upoznao gg. Leschinkohla i Dubravčića, članak, koji spominje gospodar Martinović, potaknuo je šjor Stipanova na objavljivanje knjige monsieurâ Bénêa. Kolega Ivica mi skreće pozornost da je u zimskom poljeću akademske godine 1992./93. održao kolegij “Hrvatski filozofi Renesanse” na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu. “Tom sam prigodom među dvadeset najvažnijih likova hrvatske renesansne misli dakako uvrstio i Marka Marulića, te osobito prikazao etičke vidike njegove *Institucije*. Da bih studente, a to nisu samo mladi isusovci, naveo da se upoznaju s izvornim mislima hrvatskih filozofa, odabrao sam sedam odlomaka koji su pristupačni i u hrvatskom prijevodu kao sastavni dio ispitne građe.” Jedan od tih ulomaka *De veritate colenda mendocioque fugiendo* iz *Institucije*, IV, 4. Dobro je i pohvale vrijedno da Marulić ulazi u sveučilišnu nastavu ne samo u kroatističkomu i latinističkomu znaku, nego i u filozofskomu. Odgovorio sam na pismo i vjerojatno ću kolegi

Martinoviću predložiti sudjelovanje na Okruglom stolu o Marku Maruliću u travnju 1994. godine.

U sjenci iščezavajućih praznika čitam izvrsnu monografiju Zlatka Vincea *Ivan Broz*, objavljenu u nizu Kritički portreti hrvatskih slavista Zavoda za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu (1992.). Prof. Vince u monografiji dodiruje i Brozovo poricanje Marulićeva auktorstva teksta *Skazanje od suda ognjenoga* (Nastavni vjesnik, Zagreb 1893., 1, str. 136-138). U maloj disgresiji vratit ću se na auktorstvo tog prikazanja, još uvijek prijeporno. U svojoj monografiji *Marko Marulić Marul*, Zagreb 1989., str. 175-178, ustanovio sam nekoliko komparatistički važnih podudarnosti tog teksta s Marulićevim drugim hrvatskim tekstovima. Uočiti je podudarnosti i s Marulićevom latinskom pjesmom *Carmen de doctrina*, osobito u dijaloškim Isukrstovim “govoren,jima”. Važan sudionik tog prikazanja je i Marulićev omiljeni svetac Bernard (Bernardo, Bernardin), te sam sve skloniji taj osmerački pobožni igrokaz pripisati istom peru, koje je napisalo i *Spovid koludric od sedam smrtnih grihova*, te prepjevalo Bonaventurina *Slavića*. Nadodat ću i znakovitu nazočnost u tom igrokazu svetoga “Hjerolima”, kojemu se “sve bratišćine priporučuju”, a on im odgovara:

A vi biste grisi speti,
ter kazaste, da ste sveti;
hvale vaše biše mani,
jer iskaste bit štovani
i hvaljeni meju ljudi:
za to bog vas tako sudi.
Jer nikomur ne će prudit
dobro činit a zlo mislit.

Skazan,je od suda ognjenoga, 322-328

Poznato je kakav je povlašten udjel Jeronima u Marulićevoj literaturi; iz citiranih stihova naziremo marulićevsko stihotvorstvo i leksik (*speti, meju, prudit*), kao i oblike (*nikomur*) uz tipičnu gnomsku didaktiku. Iz Vinceove monografije doznajem također da je Marulić, pokraj nekih drugih starih pisaca, Brozu bio izvorom za doktorsku disertaciju o uporabi imperativa u hrvatskoj sintaksi (str. 64), koja je disertacija objavljena u *Radu JAZU*, Zagreb 1885.

Čitam s istinskim zadovoljstvom i knjigu *Stih i značenje* Pavla Pavličića, jerbo me stihoslovlje zanima i teoretički i praktički, kako nekako stoji i u posveti auktora. Knjigu je objelodanio isti poduzetni nakladnik kao i Vinceovu (popularni ZAZNOK, Zagreb 1993.); jasno je da ću ponajprije u Kazalu imena potražiti natuknicu Marulić, a i nahodim je višekratno. Spominjem referenciju sa str. 153, koja se odnosi na uporabu dvostruko srokovana dvanaesterca u modernih pjesnika i kao potvrdu ističe *Suprotiva* T. Petrasova Marovića s “jezičnim elementima iz Marulića”, o čemu zbori i moj prilog za *Colloquia Maruliana* III, što će uskoro u tisak.

Prelazim na korespondenciju iz tekućeg mjeseca. 30. VIII. i 13. IX., pisma od g. Benića, uglavnom o zadovoljstvu rada na prikupljanju podataka o nevidenom uspjehu Marulićeve *Carmen*, kojem je radu još veći polet dala odluka Sveučilišne knjižnice iz Zagreba o tiskanju njegove monografije. Izvješćuje me i o svojem referatu o Marinu Držiću i Rabelaisu, pa zaključujem da je pretvorba Bénéa u Benića nezaustavljiva. 16. rujna pak upućena mi je velika omotnica iz Mainza. G. Franz Leschinkohl dostavlja mi prikupljenu dokumentaciju iz svoje akcije "Marulić u njemačkim knjižnicama". Već stari znanac iz ovih ljetopisa neumorni g. Franz piše mi korektnim, s ponekim hiperjekavizmom, hrvatskim jezikom: "Nisam prestao sa traženjem djela Marka Marulića, jer sam do danas već slao na 133 adrese u vjezi njegovih djela, te Vam sada šaljem najnoviju tabelu, te vjerujem da ćete se iznenaditi, jer sam uspio sa 365 njegovih djela skinuti veo zaborava i tako ih vratiti u okrilje hrvatske historiografije i literature. No, nemam namjeru da prestanem, jer mi je životni cilj, da dosegnem čarobni broj od 401, te da time dokažem da je najveći broj djela Marka Marulića u njemačkim bibliotekama (...), baš u njemačkim zemljama (...), koje su stoljećima čitale Marulića." A što da napišem i g. Beniću i g. Franzu u promptnom odgovoru nego: "Hvala", i, budući da su obojica pobožni, "Bog Vam platio i uzvratio!", to više što uvijek na kraju svojih pisama pridodaju po koji redak simpatija za Hrvatsku. Ovaj put g. Franz, primjerice: "Čitam kako se ovih dana u Španjolskoj održava 60. PEN-Kongres, te da namjeravaju osnovati jedan *Sarajevo-Komitet*, a gdje su bila ta gospoda kada se u Dubrovniku održavao 59. Kongres, a Dubrovnik bio i još uvijek je, u ruševinama, te se niko nije sjetio da se osnuje jedan *Dubrovnik-Komitet!*".

Iz Rima mi fra Petar Runje 24. rujna kratku poslanicu šalje, u kojoj, među ostalim, stoji, da bi bilo dobro upozoriti prof. Bénéa da je "Sabellico vjerojatno bio u Splitu i Trogiru. Sabellicov portret (...) nalazi se u dvorištu Cippicove palače... To je, prema pisanju C. Fiskovića, napravio I. Duknović." Grazie, amico Pietro. U Italiju ću na tromjesečani boravak, svi su izgledi, početkom 1994., i bilježim u svoju knjigu odabranu taj navod. Na posljednji dan mjeseca kolovoza, kako je i vjerodostojno, dovrših *Marulićev ljetopis V*, a drugoga rujna otposlah ga u Split g. Lučinu za posljednji broj ovogodišnjih *Mogućnosti*.

A što naše novine objavljuju o našem Marku. *Slobodna Dalmacija* od 30. kolovoza (str. 30) objavljuje "reagiranje" Nikole Mandića na feljton Nepe Kuzmanića *Marulić - Poljičanin*. Slutim da će biti reagiranja na ovo reagiranje. U *Forumu Slobodne* od 4. rujna (str. 26) Đurđica Ivanišević razgovara s Darkom Novakovićem. Ta subesjeda ima naslov *Marul brani Slavoniju*, u okviru je ulomak iz Marulićeva pisma, tiskana po prvi put u zborniku *Colloquia Maruliana I*, a kolega Novaković upozoruje na važnost novopronađenih Marulićevih pisama i tuži se na mlaku recepciju tih otkrića u našim medijima. Razgovor, u kojem je težište na hrvatskom latinizmu, njegovu predstavljanju, proučavanju i uključivanju u hrvatsku kulturu, tiskan je nakon četrdesetak dana čekanja. *Slobodna Dalmacija* od 6. rujna (str. 30) donosi odgovor Nepe Kuzmanića na

temu Marulić Poljičanin pod naslovom *Judita iz Poljica*, da bi, što se moglo i očekivati, Nikola Mandić odgovorio *Tvrdim i dalje: Marulić je Poljičanin* (20. rujna, str. 30). Ne bih se miješao. Pavao Pavličić u zagrebačkom *Večernjem listu* (15. rujna) feljtonistički kružeći Zagrebom zaustavio se na Marulićevu trgu: “Kao što se vidi, na tom je trgu postignut gotovo idealan sklad između imena i sadržaja. Zato se i pitam što će se dogoditi kad nova Sveučilišna knjižnica bude završena, i kad se sve one knjige presele na drugo mjesto. Neće li time sklad biti narušen, neće li se simbolika na taj način izgubiti? Ime trga, naravno, ne možemo mijenjati. Zato mi se i čini da postoji samo jedan izlaz: da bi se ravnoteža ponovo uspostavila, treba pred novom Sveučilišnom knjižnicom podići spomenik Maruliću (...). A bez toga je spomenika Zagreb kao cjelina ionako pomalo kusast.”

X. 93.

Pavlov članak podsjetio me na neke moje prijedloge, pa sam 6. listopada uputio dopis *Slobodnoj Dalmaciji* u Splitu o podizanju spomenika Maruliću u Zagrebu, koji je objavljen u broju od 11. listopada pod naslovom *Eh, da je Marul bio nogometaš! (Prilog 1)* Dobio sam na petnaesti dan mjeseca listopada iz Grenoblea ovaj zbornik: *Essais sur le discours de l'Europe éclatée*, 1993-N°11, Centre d'études slaves contemporaines, Université Stendhal-Grenoble III, u kojem je studija Charlesa Bénéa *Marko Marulić, l'Europe et l'Angleterre* (str. 55-70) s pet ilustracija. Naš prijatelj Benić prosljeđuje predstavljanje Europi recepcije Marulića na gordom Albionu. Osamnaestog listopada *Slobodna Dalmacija* na str. 32. i 33. tiska odgovor Nepe Kuzmanića (u 4. nastavku polemike je li Marulić Poljičanin ili je splitskog “kolina”) *Ni Pecinića ni Marolija u katalogu nema*. Devetnaestoga listopada tjednik *Danas* (str. 35) u rubrici *Dnevnik* angažira Tonka Maroevića, a on bilježi za dan 15. listopada: “Eh, da mi je lakokrilo pero pobratima Mirka Tomasovića (...) Pisac Dnevnika s Marulićem svojevrsnoga *work in progress* (...)”. Tog sam dana, naime, u Splitu ravnao kolokvijem o Anti Tresiću Pavičiću, a za okruglim stolom sjedalica za Tonka ostade prazna do kraja. Imadijaše poteškoća s vremenom na relaciji terminal u Držićevoj - aerodrom Pleso. Ja pak na blagomu listopadskom suncu šećem zavičajnim Kučićima, to mi je poput nekoga sedmodnevnoga ljetovanja, paljetkujem zrnca grožđa po starim vinogradima i otpovrćem u hodu:

Tonko, čuj mi slovo: to se tebi snilo!
 Pero Marulovo lakokrilo bilo.
 Zato ga se štilo u selu, sred dvorâ,
 a moje pretilo i prepuno bora.

U Kučićima mi došla u ruke knjiga prof. Ante Kadića (nakladnici Matica hrvatska iz Omiša i Književni krug iz Splita, 1993.) *Iseljena Hrvatska*. Među ostalim, prof. Kadić piše o djelu *O hrvatskom jeziku* (Naklada Ziral, Rim 1975.)

Vinka Grubišića, u kojoj je prvo poglavlje posvećeno jeziku Marka Marulića. Slažem se s recenzentom da je Grubišićeva studija poticajna, i ja sam je citirao u monografiji o Maruliću. Odgovorio sam na ljubazno pismo predsjednika Društva prijatelja kulturne baštine prof. Ante Sapunara o njegovu zauzimanju za utemeljenje Marulićeva Doma u Splitu. Prof. Sapunar na tome radi zdušno. Ne želim ga obeshrabiliti, ali vidim da u Splitu nema dostatno zagrijanika za tu zamisao. Kulturni radnici su, zamijetio sam, gotovo ravnodušni, gradska vlast neodlučna. Možda postoji želja, ali prave volje nema. U *Kulturnoj baštini*, 22-23, Split 1993., str. 139-148, prof. Sapunar se potrudio da prikupi i komentira svu dokumentaciju oko Doma, počevši od mojeg javnog pisma od 17. listopada 1990. godine. Ne bih više o tome u Ljetopisu. Valjda ću se držati te izjave.

Počela je nova akademska godina i ja predajem studentima o srednjovjekovnoj svjetovnoj lirici, te o hrvatskomu romantizmu u europskom kontekstu. Dakle, držim se podalje od Marulića. No, "čovik odlučuje a bog razrejuje", tako Marulić prevodi izreku Tome Kempenca "homo proponit, sed Deus disponit". Gospoda iz novoutemeljenog sveučilišnog tijela *Hrvatski studij i — Studia croatica* uljudno me i kulturno mole da održim za te studije kolegij o Marku Maruliću, što pristajem bez oklijevanja za akad. god. 1994./95. A zašto ne bih? Predavao sam o Marku na Novosadskom univerzitetu, na Sorbonni, na Sveučilištu u Udinama, pa zašto ne bih i na svojem matičnomu? Oko *Croaticuma* sve se zapjenilo, prosvjedi po novinama, raspre po aulama i hodnicima. Ja ne mogu dokučiti zbog čega, a nisam, priznajem, sklon okamenjivanju samoupravnoga ustroja, i ne vidim zbog čega bih se skanjivao pripovijedati o Maruliću gospodi sveučilištarcima, ako to oni žele. Ad maiorem gloriam Marci Maruli! Živnuo sam opet! Kolega Darko Novaković, nakon svojega ljetnjeg boravka u Engleskoj priopćuje mi preradosnu vijest. Radio je u slavnoj londonskoj knjižnici (British Library) kao svakog ljeta, "kopajući" po katalogima i riznicama za hrvatsko-latinističkim temama. I dok je čekao neku naručenu knjigu, Muza mu je šapnula, da u *intermezzu* malo "prošnjofa" katalog rukopisa. Da ne duljim: našao je Marulićev životopis sv. Jere, *Vita divi Hieronymi*. Obećajem za sada diskreciju, dok Darko ne dobije mikrofilm i pročita rukopis. Dostavlja mi fotokopirani prvi listak *Vita divi Hieronymi Presbyteri a Marco Marulo edita* s ovom posvetom: "Dragom Mirku, drugom Horvatu, čije su oči u posljednja dva stoljeća doprle na ovo sveto štivo." Dogovorili smo se, ako se pobrinuti da to novopronađeno Marulovo djelo ugleda svjetlo dana. Svjestan sam vrijednosti tog otkrića i znakovitosti. Valja uporno tražiti po europskim, a možda i američkim, znamenitim knjižnicama za preostalim Marulovim tekstovima, koje on spominje u pismima ili Natalis u biografiji. Ovo je potvrda da oni postoje i da čekaju namjernika. Sporazumjeli smo se da životopis sv. Jeronima bude objavljen po prvi put u *Colloquia Maruliana III*, što mu ja kao suurednik zbornika obećajem, ali mu ne mogu obećati nikakvo pokriće troškova, jer je to izvan mojeg domašaja i utjecaja. On to radi na svoj trošak, ne mali, ad maiorem

gloriam Marci Maruli. Naišao je u istoj knjižnici na još jedan rukopis iz Marulova pera, o čemu ćemo u Ljetopisu VII.

Potkraj listopada, točnije 29. X., na književnom petku predstavljamo zagrebačkomu općinstvu Marulove *Pisni razlike i Colloquia Maruliana II* u dupkom punoj dvorani u sastavu: Dunja Fališevac, Josip Vončina, Darko Novaković, Zlatko Crnković.

Pregledavam hrvatsko časopisje. *Zadarska smotra*, 4-5/92. izlazi s velikim vremenskim zaostatkom, a možda valja zabilježiti recenziju kolegice Vande Babić moje knjige *Poeti i začinjavci*, jer se recenzentica posebno osvrće na *Marulićev ljetopis* (I, II), koji je tu objavljen i na još neke priloge o Maruliću (str. 271-272). *Forum* 10-12/93. uvršćuje esej Borisa Biletića *Črnja dramatičar* (str. 851-858). Zvane je Črnja godine 1984. napisao tv-dramu *Marule moj (ilisti Hod po zvijezdama u četiri prikazanja)*, tiskanu godine 1987. u *Šćavunskoj duologiji*. Gledao sam prvu epizodu te drame, činjaše mi se odveć podložnom krležijanskoj maniri. Marulić i drugi likovi, osobito njegovi prijatelji iz splitskoga humanističkog društva, govore o domovinskim frustracijama istom retorikom, previsoko postavljenom, a simulacija njihova čakavskog govora odveć je eksplicitna. Črnjina zamisao da Marulića televizijski predstavi rekonstrukcijom njegove sudbine u liku doktoranda Šimuna iz naših dana u dramaturškoj je izvedbi ostala nedorađena. Šimun ne istražuje samo Marulićevo literarno djelo, nego i njegov svjetonazor, “a u Šimunovu se liku, što Črnji inače ne bijaše baš svojstveno, a osobito ne prije, pisac izruguje tzv. dijalektičkom pogledu na svijet”, zapaža Biletić (str. 855). I tako je Marulić, ni kriv ni dužan, upleten u ovovremenski ideološki sukob.

XI. 93.

Desetoga sam studenoga primio pismo od Ivice Martinovića iz Dubrovnika, u kojem predlaže obradbu teme mira u Marulovu *Evangelistaru*. Obrazloženje je ozbiljno, a kako mi je stalo, da se interpretacije Marulova opusa prošire što više na bogoslovsko i mudroslovno područje, zahvaljujem kolegi i prihvaćam spomenutu temu za okrugli stol u Splitu. Iz Toulousea javlja mi se dopisnicom gospodin Béné, a u postscriptumu nadodaje: “J,ai trouvé dans Saint François de Sales une mention de Marulić...”. Znači i taj biskup, crkveni učitelj i veliki govornik čitao je Marulića. Istodobno je François de Sales (1567.-1622.) i klasik francuske proze. Njegov *Uvod u pobožni život* nazivahu *Uvodom u francuski jezik*, te se smjesta uputih u knjižnicu Romanskog seminara našeg fakulteta, da u djelima Franje Saleškog vidim kako i gdje on spominje našeg Marula. Ali njegovih knjiga u toj knjižnici nema, a nema ih ni u knjižnici Francuskog instituta! Sredinom mjeseca stiže mi velika omotnica iz Mainza od g. Franza Leschinkohla: “No sada jedna zaista radosna vijest, jer sam primio pošiljku iz leipciške Sveučilišne biblioteke (...), te je današnjim danom ispunjen moj životni cilj, jer sam pronašao 402 knjige Marka Marulića...”. O tom pothvatu g. Franza izvijestio sam našu javnost u Vjesnikovoj “Danici” od 20. studenoga. Što je

rijetkost, ostavili su moj naslov Četiri izdanja Marulića. “Među europskim zemljama, koje su prihvatile djela hrvatskog humanista Marka Marulića, nalazi se i Njemačka. Štoviše, ona je na stanovit način i prednjačila u objavljivanju Marulovih latinskih knjiga, kako u izvorniku, tako i u prijevodima. *Institucija* je tečajem XVI. i XVII. stoljeća tiskana 17 puta (devet izdanja na latinskom, osam u njemačkoj verziji), a *Evangelistarium* k tomu najmanje devet puta. Dosta je vjerojatno da to nije konačan zbroj naklade Marulićevih dvaju najtraženijih spisa u Njemačkoj, jer učestalo pristižu novi podatci. Zahvaljujući marljivom istraživanju stručnjaka Franza Leschinkohla iz Mainza, obzor Marulićeve recepcije u Njemačkoj u posljednje se vrijeme vidno proširuje.

Gospodin Leschinkohl je, naime, proveo sustavno anketu po svim važnijim knjižnicama u toj državi (obuhvatio je 170 biblioteka) i zabilježio da njihovi trezori čuvaju 402 primjerka dragocjenih Marulićevih knjiga. Samo Bavarska državna knjižnica posjeduje desetak *Institucija* iz davnih stoljeća. Pri završetku istraživanja ustanovio je, na svoju veliku radost, dva nepoznata izdanja *Evangelistara*. Dosadašnje bibliografije spominju da je to djelo objavljeno u Kölnu u dva navrata godine 1529. Međutim, g. Leschinkohl raspolaže dokazima, da su u istom gradu iste godine objelodanili *Evangelistarium* barem četiri puta. Iz naslovnica tih izdanja vidi se da su razni nakladnici preuzimali već postojeći tiskani tekst, da je gotovo riječ o pretisku, što znači da je za Marulovom knjigom bila velika potražnja, pa su udovoljavali tržišnoj potrebi, žureći se da što prije obave posao. Uz sasma male preinake u grafičkoj i likovnoj opremi knjiga je u ubrzanom ritmu stizala iz kölnskih tiskarnica nestrpljivim čitateljima. Toliko ubrzano da su se rabili već postojeći drvorezi, kao što je očevitno iz jednostavne usporedbe naslovne strane.

Zanimljivo će biti u svjetlu ovih novih otkrića proučiti razloge privlačnosti Marulova štiva s naglaskom na godinu 1529., u vremenu žestokih previranja i nemira u njemačkim zemljama nakon Lutherova reformističkog istupa i baš uoči sabora u Augsburgu (1530.). No, sa stajališta marulologije već se može nazrijeti nešto drugačiji položaj *Evangelistara* u europskom okružju nego li je uočen do sada. Utjecaj tog spisa možda je potcijenjen u odnosu na *Instituciju*, koja je doživjela više izdanja i prijevoda. Istraživanja prof. Charlesa Bénéa, najdjelatnijega inozemnog marulologa, također potvrđuju zamah zanimanja za *Evangelistar* ne samo u Francuskoj, već i u Belgiji i Nizozemskoj, te nam pronađeni primjerci iz Njemačke popunjuju sliku recepcije i istu dodatne studijske napore. Za povjesnike tiskarstva *Evangelistar* isto tako predstavlja poticajan slučaj, jer postoji više bibliofilskih izdanja, a i zbog toga što je zacijelo njegovo *editio princeps* inkunabulske vrijednosti, kako to svjedoče nedavni radovi Petra Runje. S raznih strana, dakle, dolaze nam potvrde iznimne raširenosti i čuvenosti Marulićeve literature u XVI. i XVII. stoljeću širom Europe i u katoličkim i u protestantskim sredinama, o čemu još uvijek nemamo konačnu predodžbu. Iz tjedna u tjedan, doslovno kazano, broj izdanja Marulićevih latinskih proznih djela i pjesničkih tekstova uvećaje se u iznenađujućim

EVANGE
LIVM MARCI MA
ruli Spalatensis viri disertissimi: opus
vere euangelicum cultissimoque ador
natum sermone: sub fidei: spei & chari
tatis titulus : in septem partitum
libros

APVD INCLITAM

Coloniam. 1529

omjerima koliko za *Instituciju* i *Evangelistar*, toliko (i još više) za pjesmu *Carmen de doctrina Domini Nostri Jesu Christi*, prepjevi i prijevodi koji ne jenjavaju sve do sredine prošlog stoljeća. Nove marulološke spoznaje, ne propustimo pripomenuti, kao da su našu javnost zatekle nespremnom, jer izostaje sustavna i metodička recepcijska reakcija zbog nepostojanja posebne insti-tucionalne podloge (zavoda, instituta) za proučavanje složenoga fenomena Marulićeva opusa. Već se može bez ustezanja i ograde tvrditi da je Marko Marulić europska veličina po odjeku i pobudnosti više njegovih knjiga, proisteklih iz splitske mu radionice na kraju XV. i početkom XVI. stoljeća, kada je istodobno zapisivao i temelje auktorske književnosti na hrvatskom jeziku.

Sukladno tome, iz Mainza nam stiže još jedna vijest, svakako znakovita. Ravnateljica Gutenbergova muzeja ("Svjetskog muzeja tiskarske umjetnosti") organizirat će slijedeće godine u tomu povlaštenu prostoru veliku izložbu Marulićevih knjiga, potaknuta upravo nastojanjima g. Leschinkohla. On je za proučavanje Marulićeve sudbine u njemačkim tiskarama i knjižnicama već primio službenu Gutenbergovu nagradu. Bilo bi nekako naravnije da je priznanje dobio i iz Marulove postojbine, koja ne oskudijeva javnim odličjima i plaketama."

Iz korespondencije spomenuti mi je da Charles Béné nagovještuje skori završetak knjige o *Carmen de doctrina*; da mi se iz Bonna javlja akademik Ivo Frangeš razglednicom s toplim tekstom, iz kojega nazirem da se sve više zagrijava za Začinjavca. Šjor Ivo je u vezi s prof. Hansom Rotheom, koji će vjerojatno sudjelovati na "okrugljaku" o Maruliću u travnju 1995. Prof. Ante Sapunar piše o akciji Marulićev dom. A što da mu kažem? Štujem *Mosorsku vilu* 5-6/93. Ima obilje vrijedne i raznovrstne građe, među kojom je i proslav urednika na nastupu Festivala dalmatinskih klapa u dvorani Vatroslav Lisinski 14. XI. 1992. Anđelko Novaković u proslavu citira završne stihove iz *Judite* kao pobudnicu za pjev, prizivlje Marula i Tonča: "Dakle, okupajmo se i osvježimo se na našim jezičnim i glazbenim vrelima - i poput Tonča Petrasova Marovića krenimo iz jazika ditiñstva u ditiñstvo jazika" (str. 185, 186).

XII. 93.

U ime Književnog kruga iz Splita prof. Lučin prenosi molbu Branka Glavičića da napišem jedan od predgovora za svezak Sabranih Marulićevih djela, posvećen latinskim stihovima, predgovor o recepciji *Carmen de doctrina*. U svesku će biti Marulovi epigrami, poslanice, elegije, prepjevi Dantea i Petrarce, a okupljeni na jednom mjestu, pokazat će humanističku širinu i distingviranost njegova latinskog versificiranja, uz pouzdani prepjev na suvremeni hrvatski. Mislim da će ova knjiga uzdići Marulića u pjesničkom pogledu, da će afirmirati jedan manje poznati dio njegova opusa kao što su to učinile i njegove hrvatske *Pjesni razlike*. Možemo zahvaliti Bogu što imamo tako skrbna i marna prevoditelja, Branka Glavičića, koji će svoj posao uredno obaviti i održati tempo objavljivanja Sabranih djela.

U pismu g. Leschinkohla od 1. prosinca posebno veselje izazvala je činjenica što knjižnica Sveučilišta "Martin Luther" u Wittenbergu posjeduje 15 knjiga Marka Marulića. Nova računica pokazuje: 437 Marulićevih knjiga u 67 njemačkih knjižnica.

Kolega Darko Novaković našao je u engleskim katalozima dvije indicije o Marulićevoj *Carmen*: Marcus Marulus, De doctrina Domini nostri, Modena, Biblioteca Estense, Fondo Campori, 50 (Gamma F, 3, 7), Marci Maruli, Carmen de doctrina, Madrid, Biblioteca Nacional, 19.008, 124-126 v. Pišem odmah o tome g. Bénéu, koji mi je tijekom mjeseca poslao prvi i drugi dio svoje knjige o *Carmen*. Kako u zagrebačkim knjižnicama ne nadoh djela sv. Franje Saleškoga, pokušah to preko samostanskih knjižnica. Ni to nije išlo. Zamolih na kraju prijatelja Dubravka Pušeka, i on mi iz Lugana šalje svezak po svezak svečevih spisa, kako ih dobije od pojedinih nakladnika.

Mogućnosti 11-12/93. uz Ljetopis V, objavljuju i moj članak *Edicije i reedicije "Evangelistara" i "Institucije"* (str. 151-153). To je zapravo pridonatak istonaslovnoj bibliografiji iz *Mogućnosti 12/90*, jer se u samo tri godine nakupilo dosta podataka o nepoznatim izdanjima i jednoga i drugoga Marulićeva latinskog spisa, da sam držao potrebnim to sustavno zapisati, bojeći se da se podatci ne izgube u šumi literature o Maruliću. Prema novom popisu *Institucija* bi brojila 63 izdanja, a *Evangelistar* 19. Istina, dio izdanja s tog popisa nije još pronađen, a posve je sigurno, da će do koju godinu i ovaj popis doživjeti proširbu. U bilješkama sam donio potkrepe za djelomičan prijevod *Institucije* na japanski. Upućujem na razne adrese primjerke *Mogućnosti*, jer distribucija škripi. Upućujem Književnom krugu popis sudionika okruglog stola o Marku Maruliću za travanj 1994. godine. Svi su izgledi da ovaj put ratne glasine neće omesti dolazak prof. Bénéa u Split, te da će mu se ispuniti žarka želja da sudjeluje na priredbama Marulu u čast. Prof. Stipanov me uvjerava da će Bénéova knjiga biti predstavljena na Marulovim danima. Rukopis je stigao u cijelosti s mnogo fotokopija pojedinih izdanja *Carmen*, a i neki mikrofilmovi. Budući da se pripremavam za tromjesečno izbivanje u Udinama, temeljito sam pregledao taj rukopis, nešto ga skratio u dogovoru s auktorom i predao kolegi Stipanovu, preporučivši mu kao urednika edicije Josipa Bratulića, koji se razumije i u Marulića i u grafičke poslove. Prije puta doznao sam od Darka Novakovića da njegovi izvori upućuju na nekoliko rukopisa vezanih uz Marula, a još nepregledanih, u mletačkoj Marciani i veronskoj kaptolskoj knjižnici. Pokušat ću doći do tih rukopisa, da vidimo što je u njima. Možda je na pomolu opet neki nepoznati tekst ili pjesma oca hrvatske književnosti. Očekivati da će vam u pronalaženju njegovih djela priskočiti u pomoć naše postojeće institucije nije realno, pa sve treba obavljati u pojedinačnoj režiji. Godina 1993. donijela nam je dva važna priloga u procesu, još uvijek nedovršenom, objavljivanja Marula: *Pisni razlike* u Sabranim djelima i *Vita divi Hieronymi*. Kolega Novaković taj je Marulićev tekst pročitao i prepisao računalski te uputio nakladniku u Split. Naišao je Darko i na rukopis Marulićeve polemike s

Talijanima u svezi Jeronimove zavičajnosti, koji se razlikuje od dosadašnje verzije, pa i na tome svojevolumno radi.

Godina 1994. bila bi po naravnom računanju 470-ta od Marulove smrti 1524. Kalendar *Danica* za 1994., jeronimska, spominje tu obljetnicu, a bojim se da će biti osamljenom. Pokušao sam iznovice kod naših nakladnika oživjeti zanimanje za izdanje *Judite* u malom formatu poput molitvenika i spomen-dara, koja bi se prodavala po maloj cijeni, kako to sa svojim remek-djelima čine Talijani. Spominjem im izdanje integralne Danteove *Božanstvene komedije* za 1000 lira, i svi se dive, a nitko nije voljan da nešto slično daruje našim čitateljima senzibilnim prema Maruliću.

Prof. Frangeš poslao im iz Bonna sadržajno pismo. U knjižnici uglednog njemačkog slavista dr. Hansa Rothea nalazi se jedan primjerak Marulićeva *Evangelistara* (Coloniae, apud Heronem Alopecium, Anno M. D. XXXII), kupljen na dražbi. Nekad je taj primjerak bio u posjedu samostana Kreuzenach u Švicarskoj. "Revni su pristalice reformacije tamošnjim katoličkim knjigama popločali (!) cestu, ali je - zanimljivo - toj sudbini izmaklo poznato Marulićevo djelo, što svjedoči o ugledu što ga je Marulić uživao i među nekatoličkim teolozima." Prof. Rothe je auctor zapažene studije o Gundulićevim *Suzama sina razmetnoga*, radi na objavljivanju kritičkog izdanja Biblije Bartula Kašića zajedno s Ivanom Golubom i Petrom Bašićem, te mu možemo zaželjeti dobrodošlicu na Marulovim danima 1995., gdje će izvijestiti o tom izdanju *Evangelistara*.

I. 94.

Opoštenila se *Slobodna Dalmacija* od 5. siječnja 1994. ustupivši više od jedne stranice prostora sintetičkom članku o Maruliću u povodu 470. godišnjice smrti. Opoštenio se i auctor članka *Vergilije splitski i Dante hrvatski* (str. 26 i 27), Bratislav Lučin. U okviru je izvučen napis *Na vidiku veliki datum*: "... 2001. slaviti će se 500. rodendan prvog umjetničkog epa na hrvatskom jeziku. (...) Zasižno prigoda zaslužuje doličnu proslavu, i ne bi bilo prerano već sada početi s pripremama." Slažem se s tom napomenom kolege Lučina. Na raznim sastancima već dvije godine upozorujem na tu obljetnicu i na potrebu da se ona osmisli programom, na kojem bi bilo potrebno već raditi. Te sugestije ne ulaze u zapisnike sjednica, pa nema druge nego sam napraviti prijedlog obilježavanja Marulova polutisućljetnog jubileja i upraviti ga javnosti. (*Prilog 2*) Vrijedni student komparatistike i germanistike Svjetlan Vidulić, došavši za novogodišnje blagdane iz Beča, gdje je na stipendijskom boravku, ostavlja mi kod tajnice uljudno pismo: "Ispunjam, eto, svoje obećanje i dostavljam popis Marulićevih djela kojima raspolaže ÖNB u Beču. Katalozi zbirke rukopisâ i inkunabula doista ne znaju za Marula...". Zamolio sam bio, naime, kolegu da pogleda u katalozima najpoznatije tamošnje knjižnice koja Marulova djela posjeduje, ali ovaj put skrenuo pozornost na mogućnost i nekoga inkunabulskog izdanja u svjetlu podataka fra Petra Runje. Kolega Vidulić nije imao sreću da naide na

takav raritet, ali sam mu jednako zahvalan za uzoran popis tiskanih izdanja na dvije stranice, koja se nalaze u Österreichische Nationalbibliothek (Wien, Josefsplatz 1). Tu su slijedeća Marulova djela: *Institucija* (Basileae 1513., Coloniae 1530., Antverpiae 1577., Coloniae 1686), prijevod joj na talijanski (Venetia 1574.) i njemački (Dilingen 1583.); *Evangelistar* (Basileae 1519., Coloniae 1529., 1556.), talijanski mu prijevod (Fiorenza 1571.); *Quinquaginta parabole* (Venetiis 1517.); talijanski prijevod *De humilitate et gloria Christi* (Venetia 1596.). ÖNB u Beču posjeduje i hrvatske Marulove tekstove (navedene u katalogu s oznakom “serbokroat” (!) u zadovoljavajućem izboru (SPH, PSHK, SD MM). Nabavila je i jubilarna izdanja *Judite* iz 1901. i 1950. godine.

12. siječnja umro je Vedran Gligo, “dobri duh” Književnog kruga, s kojim sam se upravo preko Marulića sprijateljio. Kao glavni urednik Sabranih djela toliko je puta taktičnošću prevladavao krize, unosio u ponekad mučne sastanke smirenost i humanističko ozračje. Odlično je poznao hrvatske latiniste, preveo Marulovu poslanicu Hadrijanu VI i Natalisovu biografiju Marula. Bio je i suurednik *Colloquia Maruliana*, zaslužan za pokretanje tog periodika. Bez Vedrana će štošta u funkcioniranju Književnog kruga ići teže.

Ivica Martinović dostavio mi je Bulletin Hrvatskog filozofskog društva, br. 4, prosinac 1993., gdje su sažetci izlaganja na simpoziju uz godišnju skupštinu. Kolega je imao referat *Čini i spisi hrvatskih etičara poslije pada Bosne* (1463.), u kojem je (str. 22) obuhvatio neka razmatranja iz Marulićeva *Evangelistara* i poslanice Hadrijanu VI. *Vijenac* od 20. siječnja 1994., na cijeloj devetoj stranici objavljuje esej Darka Novakovića o londonskom našašću pod naslovom *Jeronim preči od svih*, navješćujući Marulićev tekst u *Colloquia Maruliana III*. Iz Rima mi stiže separat fra Petra Runje *Marko Marulić (Marco Marulo) 1450.-1524. laico impegnato e scrittore di fama internazionale*, ed. Analecta TOR, vol. XXV (1994.), Fasc. 154, Roma 1994., str. 27-47. U tom uglednom periodiku trećoredaca Marulić je prikazan kao zauzeti vjernik i duhovni pisac s kratkim pregledom života mu i glavnih djela. Posebno je osvjetljen odnos spram sv. Frani. Zanimljivo će biti još jednom predočiti fra Petrove podatke iz Vat. Lat. n. 11297, iz kodeksa, gdje se nalazi djelomičan popis knjiga iz franjevačkih samostana Trećeg reda u Italiji, načinjen 1600. godine. Trećoredac Antonio Maria da Imola u samostanu u Bologni posjedovao je bergamsko izdanje talijanskog prijevoda *Institucije* (1583.). U samostanu Svetog Spasitelja u Cremoni redovnici su čitali mletačko izdanje tog prijevoda (1593.), a u samostanu sv. Donata u lombardskoj provinciji bergamsko izdanje. Prior samostana sv. Ante u Piacenzi fra Cornelio Cauana nabavio je talijanski prijevod *Evangelistara*. Marulićeve knjige u latinskomu izvorniku ili u talijanskom prijevodu zabilježene su nadalje u samostanima u Pavii, u Osimu, Agrigentu, Paestrini, dakle od sjevera do juga današnje Italije, što upućuje na zaključak o velikoj traženosti njegova duhovnog štiva potkraj XVI. stoljeća, zbog čega je uostalom *Institucija* doživjela 12 talijanskih izdanja.

II. 94.

Sredinom veljače u Udine mi stiže velika omotnica od prof. Bénéa. Javlja mi: Jean de Billy u djelu *Exhortation au peuple français pour exercer des oeuvres de miséricorde* (Paris, Chaudière, 1572.) pozivlje se višekratno na Marulovu *Instituciju*; saint François de Sales u jednom govoru iz 1616. godine citira taj Marulov pobožni spis, tj. ulomak *De nemine temere judicando* (V, I); pred prepunom dvoranom održao je u Grenobleu predavanje *La diffusion européenne de Marulić*; ovog će ljeta na simpoziju u gradu Puy en Velay govoriti o temi *Hrvatski humanizam u odnosu na europski humanizam*; preveo je na francuski pjesmu 31 iz Lučićeva *Vartla: Počinje molitva Jeremije proroka*, jer ga ondašnje hrvatske patnje podsjećaju na sadašnje.

Tonko Maroević upozorio me da u pjesništvu Petra Gudelja (*Golubice nad jamom*, MH, Split 1993.) svratim pozornost na marulićevske asocijacije. Uistinu, jedna se pjesma čak zove *Koze Marka Marulića* (str. 103). Nije nipošto jadovanka poput one Mate Balote, već poznatom Gudeljevom žestinom izriče opojnost hrvatskim jezikom:

Musti majku
svoga jezika.
Pomusti njezinu kost.

U tom žarištu Marulić se prizivlje i u pjesmi *Imati jezik, imati zemlju*:

Napisana *Judita*
Sazidana kuća.
(str. 342)

Još jednom: “*Juditu i Dubravku* isklesano lice hrvatskog jezika” (str. 350).

U knjizi Vicka Kapitanovića *Rukopisna i knjižna baština Franjevačke visoke bogoslovije* (Makarska 1993.) popisano je više vrijednih izdanja Marulićevih djela: *Evangelistarium* (to je drugo izdanje u Kölnu 1529., a ne 1589.), solingensko izdanje *Institucije* (1540.), prijevod *Evangelistara* na talijanski (1571.) i jedan primjerak *Institucije* na talijanskom (o tom su primjerku podatci nepotpuni). Prema tome, knjižnica Franjevačke bogoslovije u Makarskoj posjeduje vrijednu skupinu Marulovih knjiga, tiskanih u XVI. stoljeću, *Evangelistarium* i *Instituciju* u latinskomu izvorniku i u talijanskomu prijevodu. Od tih izdanja najzanimljivijim mi se čini *Evangelistarium* iz 1529. godine.

Humanistica Lovaniensia, Journal of Neo-Latin Studies, vol. XLII-1993. Leuven University Press u odjeljku *Instrumentum bibliographicum* bilježi: *Colloquia Maruliana I* s kratkim opisom povoda i sadržaja, gdje se veli “*liber magna cura nitide typis expressus, nonnullis codicum et veterum librorum impressorum imaginibus photographice illustratur.*” Bilježi također: *Opera Omnia XI: Opera Latina minora I*, što je jako dobro, s obzirom na ugled toga periodika i njegovu mjerodavnost.

Od kolega Novakovića i Lučina saznajem da je jedno Marulićevo pismo već dvaput objavljeno, a ne spominju ga bibliografije ni proučavatelji. Štoviše pismo nosi nadnevak: “Spalati, die 10. maii anno 1496.” te je iz onog razdoblja Marulova života, kad imamo vrlo oskudne podatke o njegovu radu. Pismo, upućeno bračkom svećeniku Marku Prodiću, dosta je kratko i ne donosi ništa senzacionalno, ali ima naznaka vrijednih za interpretaciju, čime će se pozabaviti kolega Lučin na dojučim razgovorima o Marulu. Rečeno pismo bi priopćeno u Ciccarellievoj knjizi *Osservazioni sull'isola della Brazza*, Venezia MDCCCII, str. 95, i pod istim nazivom, *Marcus Marulus Venerabili Presbytero Brachiensi Marco Prodiich salutem*, u Akademijinu nizu *Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium XI, Statut i reformacije otoka Brača*, Zagreb 1926., str. 203.

Premda sam u Udinama po drugim radnim zadacima, smotak s oznakom Marulić putuje uz mene čak i u vlaku. Napokon sam, nakon vrlo zamršene procedure, dobio iz Marciane i iz veronske Biblioteca Capitolare snimke rukopisa, što ih je Darko Novaković zabilježio u svojim potragama za Marulićevim nepregledanim tekstovima. Snimke sam predao Darku na obradbu, a riječ je svakako o zanimljivim “sitnim priložima”, možda i o nepoznatomu dometku jedne Marulove pjesme. Udinski su mi dnevi, inače, jednolični. Sastoje se isključivo od boravka u slabo zagrijanim knjižnicama, gdje prevrćem stare i novije (obično nerazrezane) edicije francuskih klasika, čitam Sabellica, Apostola Zena, vrlo produktivne pisce, i vidim kako su komunicirali s našim ljudima. Građe o Dalmaciji, osobito o svezi Venecije s našim područjima, nalazim dosta u Sabellicovim spisima, potvrđuju se i njegova trogirski poznanstva. Biblioteca del seminario arcivescovile di Udine, Viale Ungheria, 18, najdraže mi je utočište, jer raspolaže izvanredno bogatim fondom, udobnom dvoranom za rad i ugodnim osobljem. Dio svakodnevnog boravka u toj knjižnici odvajam za Marulića, a to mi je gotovo rekreacija, jer po starodavnim i novim leksikonima i priručnicima virkam što kažu o Marku. Nakupilo se podataka, pa ću ih srediti i uobličiti kad se dohvatim svojega radnoga stola u Zagrebu.

III. 94.

U Udinama primih pismo od monsignora dr. Antona Benvina, ravnatelja Papinskoga hrvatskoga zavoda svetog Jeronima, koje mi je dalo poleta. Polet proishodi iz razrađena prijedloga kako predstaviti “urbi et orbi” Marka Marulića. Dr. Benvin je razradio sistematički plan i program, imajući na pameti rimsko okružje, tamošnje navade i gregorijanske sveučilišne uzuse. Odgovaram odmah na to pismo, pripravan preuzeti dogovoren dio poslova. Kako je simpozij o Maruliću na Sorbonnei odgođen na neodređeno vrijeme, što mi tjeskobno javlja dr. Henrik Heger, vidim u mogućem simpoziju u okrilju Gregoriane veliku pogodnost da se jedan hrvatski humanist “nametne” europskim znanstvenim krugovima, poglavito stručnjacima za bogoslovlje i duhovnu literaturu, kojima će njegovo djelo zacijelo dati poticaja, znatiželju izazvati. Samo, to im djelo valja na pravi način predstaviti.

Iz Niskozemlja gosp. Dubravčić šalje vijest da se naša kolonija u toj zemlji zanima za Marulića: bivša studentica zagrebačkoga Filozofskog fakulteta stupila je u dodir sa slavistima s amsterdamskog sveučilišta u svrhu prikupljanja obavijesti o Marulovoj sudbini u Holandiji. U nastavku pisma kolega Dubravčić mi dostavlja nekoliko stranica *Parabola* iz 1510. Svraćam pozornost na tekst, koji je Franciscus Lucensis, nakladnik, upravio čitatelju (str. 31), jer se u njemu spominju kao otisnute knjige *Evangelistarium* i *De imitatione Christi*, pa je i to jedan od argumenata da *Evangelistarium* nije prvi put objavljen godine 1516., te da za drugom knjigom valja tragati. Inače, za obavijest g. Ivi, to izdanje *Parabola* posjeduje i Josip Bratulić u svojoj privatnoj knjižnici. Iz pisma pak Monsieura Bénéa doznao sam za zgodnu pojedinost. Isusovci su u Mexicu godine 1572. izdali knjigu *Trionfo de los Santos*, u kojoj profesor nalazi odjeke iz *Institucije*.

Na izmaku mjeseca, u preduskrsno vrijeme boravim u Zagrebu, pa koristim zgodu da u miru sredim prikupljene bilješke o Maruliću i da napišem članak za *Vjesnik*, koji će on objaviti 23. IV. ("Danica", str. 20).

"Leksikoni i slični priručnici, poznato je, sabiru opća znanja i predodžbe o pojedinim piscima, svjedoče o njihovoj čuvenosti i čitanosti, te istodobno održavaju ili brišu nazočnost auktora u povijesnoj uspomeni. Možemo sa zadovoljstvom ustvrditi da je Marko Marulić, otac hrvatske književnosti, zabilježen u gotovo svim svjetskim enciklopedijama i to u onim najranijim, od samih početaka i preteča takvih djela, koja su imala važnu ulogu u kulturnom posredništvu i internacionalizaciji nacionalnih vrijednosti. Kako je iz dana u dan, tako reći, očividnije da je Marulić diljem Europe bio poznat, objavljivan i prevoden puno više nego se pretpostavljalo svrsihodno je istraživati razne oblike njegove književne sudbine, među kojima leksikonska potvrda može biti ne samo zanimljiva, nego i višestruko korisna. Ta dionica marulićologije nije, međutim, temeljitije obrađena, tek je djelomice proučena Marulićeva prisutnost u francuskim leksikonskim edicijama. Inače, kad se listaju takva stara djela, čekaju nas ugodna otkrića.

Njemački humanist Jonnes (Joannis) Trithemius (de Heidenberg), koji je živio od 1462. do 1516. godine napravio je među prvima popis i obradbu "crkvenih" pisaca do 1494. To je njegova glasovita *Bibliotheca ecclesiastica*, koja je poslije nadopunjavana novim auktorima. U njoj ćemo susresti i ime Marka Marulića među piscima iz XVI. stoljeća. Istina, Marulić se pojavljuje u izdanju, koje je priredio Aubertus Miraeus (Antwerpen 1649.). Zabilježeno je da je Splićanin, da je napisao *Instituciju*, *Evangelistar* i *Parabole* (dakle, navedene su tri najpopularnije Marulove latinske knjige), koje su zajedno tiskane u Nutiusovoj nakladi 1601. godine. Taj isti tekst preuzimlje i Albertus Fabricius za hamburško izdanje Trithemiusove *Bibliothecae ecclesiasticae* (1749.), što će činiti i kasniji leksikografi. Dignitet navedene knjige u znaku Trithemiusova ugleda Maruliću je priskrbio ulazak i u druge priručnike, to više što se našao u odabranoj i elitnoj društvu.

Ako je spomenuti Trithemius načinio prvi tematski leksikon pisaca od sv. Jerolima pa do kraja XV. stoljeća, poznat i pod naslovom *De scriptoribus ecclesiasticis*, onda je jamačno prvi biografski leksikon nastao u Francuskoj osamdesetih godina predprošlog stoljeća. Knjiga je imala golemu ambiciju opisati “sve ljude, koji postadoše slavni” bilo po kojem temelju, a od početka svijeta do “naših dana”, s pozivom na literaturu o njima. Neka vrsta konkurentske knjige Francuskoj enciklopediji doživjela je brojna izdanja, a na stanovit je način nalik današnjim edicijama *Tko je tko*, samo što se protezala na sve ličnosti, iz prošlosti i na onda živuće. *Novi povijesni leksikon ili povijest* ukratko preveden je i na talijanski (Bassano 1796.). Donosi o Maruliću uglavnom ono što je urednik našao u prethodno spomenutom kompendiju, a zanimljivo je da je Marul (Marullo) naziv za šest povijesnih ličnosti. Pozornost će nam privući još jedno francusko djelo, *Dictionnaire bibliographique...* (“rijetkih, dragocjenih, osobitih, zanimljivih, štovanih i traženih knjiga”), objavljen 1802. godine u Parizu i Ženevi, jer u tom pompoznom katalogu vidimo da se nudi na prodaju i rukopis Marulićeva spisa *Priscorum Epigrammata Commentarius* po cijeni od 16 franaka (dosta visokoj u odnosu na druge ponudbine) u knjižari M. de Meyzieua.

Novovjekovna enciklopedistika imala je svoje žarište u Francuskoj već u XVII. stoljeću (prvi leksikoni također bilježi Marulića), u osamnaestom stoljeću, željnu znanja, ona se osamostalila i modernizirala prema današnjem poimanju. I drugi narodi nastojali su tečajem vremena publicirati takve edicije, ovisno o svojoj osposobljenosti i općekulturnom stanju nacije. Stoga se ubrzano i u drugim manjim zemljama pojavljuju enciklopedije i leksikoni, pa će se javiti znatiželja je li u njima natuknica o Marulu. Jest. Evo nekoliko primjera. Mađarski *Révai Nagy lexikona*, XIII, Budapest 1915., bilježi da je Marulić napisao *Juditu* kao najvažnije djelo i *Instituciju*, te se navodi njezino izdanje iz 1511., što do sada nije poznato. Je li to griješka pri bilježenju podatka ili to izdanje zaista postoji, teško je naprečac reći. No poljska *Wielha ilustrowana encyklopedja* (Krakow, s. a.), koja je, čini se iz istog vremena kao i mađarska, također spominje *Instituciju* iz 1511. godine. Kad smo već na slavenskomu enciklopedijskom području, pridodati je da je Marulić kratko registriran i u djelu *Příruční slovník naučný*, što ga je na svijet izdala Čehoslovačka akademija u Pragu 1966. godine. Marulić je, dakle, dospio i u taj praški leksikon najšire uporabe, općeg znanja.

Pregledavamo li mnogobrojne talijanske priručnike, ugodno će nam biti što je Marulić u njima redovito naznačen, čak razmjerno s dosta redaka. Ali, predstavljanje kao da uvijek prati jedna nedoumica o nacionalnoj pripadnosti pisca. U međuratnom razdoblju kad je talijanskom slavistikom gospodarao Arturo Cronia, neosporni stručnjak i plodan auktor, oblikovala se dvojba o hrvatstvu književnosti, koja se stvarala na području Dalmacije i Dubrovnika u vrijeme humanizma, renesanse i baroka. Marulić, koji se izričito izjasnio za pisca hrvatskih stihova i jezika, mogao bi biti ilustrativan primjer. Međutim, za

njega se rabila slijedeća formula: veliki dalmatinski humanist, koji je izvrsno pisao na latinskom i stekao svjetsku slavu, dok su mu djela na hrvatskom više manje prigodničarska i slabe umjetničke vrijednosti. Tragovi te postavke još su uvijek vidljivi u nekim interpretacijama. *Grande dizionario enciclopedico* VIII, (Torino 1958.) počinje prikaz Marulića ovako: “Umanista dalmato e poeta croato”. Respektabilni Bompianiev *Dizionario letterario* “djela i auktora svih vremena i svih književnosti” uvršćuje i Marulićevu *Juditu* u svjetske epove; u sažetom prikazu značajaka epa ipak se tvrdi da *Judita* ne prelazi razinu prozaičnosti i pučkosti hrvatskih začinjavaca, što je zapravo poricanje upravo onoga, što je Marulić u tom spjevu postignuo u evoluciji hrvatske umjetničke poezije.

Obilazak enciklopedija, leksikona, kompendija iz raznih razdoblja i raznih zemalja ne mora biti tek jednostavno udovoljavanje marulofilskoj turističkoj znatiželji. Podatci i spoznaje iz tih reprezentativnih knjiga mogu pomoći u razjašnjenju nekih dvojbi, uputiti na mogućnost novih otkrića i svakako potvrditi ono što još nije dostatno uhvatilo korijena u hrvatskoj kulturnoj svijesti: Marko Marulić je europski poznat auktor, cijenjen i uvažavan već od kraja XV. stoljeća u humanističkom prostoru raznih zemalja od Lisabona do Praga.”

IV. 94.

Na uskrсни ponedjeljak 4. travnja privodim kraju svoj prilog za okrugli stol o Maruliću u Splitu 22. travnja. Prilog se bavi *Marulićem u zadarskoj periodici iz 1846.* Obuhvaća napise Ante Kuzmanića u *Zori dalmatinskoj* i Luke Svilovića u tjedniku *La Dalmazia*. Taj je članak na stanovit način nastavak onoga iz CM II, gdje sam prikazao Marulićevu recepciju u *Danici. Colloquia Maruliana* tako bi kroz nekoliko godišta istraživala usvajanje Marulićeve literature u hrvatskomu XIX. stoljeću, a to bi istodobno bili poticaji za zamišljeni projekt svekolike mu sudbine u našoj periodici, kritici i historiografiji. Putujem na još desetak dana u Udine, a i ovaj put nosim građe za Ljetopis, jer CM III izadoše već na početku travnja, a vrijedni kolega Tvrtko Klarić obdari me novim brojem časopisa u uredništvu kojega je: *Marulić 2/94*. Na str. 237-238 fra Petar Runje postavlja pitanje *Marko Marulić, student u Padovi - Italiji?* Riječ je o onomu poznatom navodu da je Marulić održao govor u pohvalu Nikole Marcella, dužda mleta-čkoga: “Adeo profecit in latinis litteris, ut pene puer in laudem Serenissimi Principis Nicolai Marcello, cunctis admirantibus pulcherrimam orationem habuerit.” Fra Petar svraća pozornost na činjenicu da je rečeni dužd vladao od 13. VIII. 1473. do 1. XII. 1474. godine, pa se pita zašto je Marulić u toj stilizaciji nazvan “gotovo dječak”. Nahodi jedan arhivski podatak iz kojeg se dade naslutiti da je 25. godina života bila nekom vrstom potvrde punoljetstva. Još jednom svraća pozornost na Sabellicovo uvršćenje Marula u slavne Dalmatince, koji su djelovali u vrijeme pape Siksta IV., umrla 1484. godine. Valja vrijednovati Sabellicov spomen i zbog toga što piše da su ti Dalmatinci bili čuveni u Italiji, a “ovo bi”, veli fra Petar, “koliko znam, bio za sada prvi

nepobitan podatak pri-sutnosti Marka Marulića u Italiji” (str. 238). Daljnjom pretpostavkom Marulićev, po svemu sudeći, nadgrobni govor duždu N. Marcellu godine 1474. odjeknuo je na sve strane, pa bi bila velika sreća, pronađe li se u kakvom arhivu. U istomu broju *Marulića* evo i jedne bilješčice: “U *Mogućnostima*, br. 11-12/93., Mirko Tomasović u svom *Marulićevu ljetopisu* kronološkim redom piše o svemu što je o Marku Maruliću iznijeto u domovini i u svijetu u razdoblju od rujna 1992. do kolovoza 1993. Registrirano je i sve što je u vezi s Marulićem napisano u našoj reviji u tom periodu. Ovo je već peti Tomasovićev *Ljetopis* u *Mogućnostima*” (str. 329).

CM III imaju 232 stranice, stotinjak stranica više nego CM II, što znači da iz sveska u svezak postaju sve sadržajnijim. Više od trećine sveska zaprema rad Darka Novakovića *Novi Marulić: Vita divi Hieronymi* (British Library Ms. Add. 18. 029). Nakon stručnog opisa Marulićeva autografa Darko govori o sudbini rukopisa, koji se spominje u auktorovu pismu Grassolariu od 4. travnja 1507. godine. Slijedeća je vijest o njemu vezana uz izvršenje oporuke: *Životopis sv. Jeronima* pripao je splitskomu dominikanskom samostanu, gdje se čuvao do 1784. godine, kad je samostan zadesila nemila sudbina. Rukopis se poslije našao u Ferrari (1790.) kod Francesca Mainardia, da bi preko londonske knjižarske obitelji Rodd dospio u riznicu British Museum. Registriran je dvaput u kataloškim priručnicima, godine 1985. i 1989., ali u nas nije nitko na nj svratio pozornost, dok ga nije ljeta 1993. uzeo u obradbu za londonskog privatnog boravka dr. Novaković. Predstavljajući taj životopis, pošto je za CM III pripremio *editio princeps*, kolega opisuje njegovu strukturu, pa motiv Marulićeva pisanja: nije ga zadovoljila jedna suvremena biografija, što mu je došla u ruke. Nakana mu je naglasiti svetačku uzoritost crkvenog oca. Marulić navodi da se koristio svekolikom literaturom o Jeronimu, pa se Novaković potrudio pokazati koji su mu izvori mogli biti pri ruci, kako se kretalo biografsko prikazivanje u srednjovjekovlju i koliko je bilo kritički utemeljeno. Zatim predočuje nit Marulova pripovijedanja i auktorske parametre i iznosi pretpostavku da je glavnina teksta nastala u proljeće godine 1507., a da sam tekst vjerojatno nije tiskan zbog toga što se u međuvremenu pojavilo Erazmovo izdanje *Divi Eusebii Hieronymi Stridonensis opera omnia* (Basel 1516.), koje je uz prvi od devet svezaka imalo Erazmov opširan Jeronimov životopis, inače “prekretnicu u renesansnoj hagiografiji” (str. 22). Kolega Novaković je objasnio također načela svojega priređivačkog postupka, te izdanje opskrbio kazalom imena, napravivši u svemu, uz svoj mar i na vlastiti račun, velik posao i pokazavši nenametljivo pravu filološku i historiografsku erudiciju. Marulićev opus njegovom je zaslugom obogaćen još jednim djelom.

Branimir se Glavičić pozabavio *Podrijetlom Marulićeva učenja o laži*, dakle temom zbog čega su neki pasusi iz *Institucije* došli pod udar crkvene cenzure. Razmotrio je kako se prema fenomenu prigodične dopustivosti laži odnose Marulićevi ljubimci iz *Patrologije*. “Iz svega iznesenog može se zaključiti da je Marulić i ovdje, kao i u nekim drugim slučajevima vjerskih nedoumica, postupao

eklektički odabirući, a potom i samostalno razrađujući stav za koji bi se kao vjerojatniji gdje odlučio. Tako se u nekim spornim postupcima biblijskih osoba priklonio mističnom, Augustinovu, tumačenju da nije riječ o lažima, nego o slikovitim izrazima i proročanskim najavama evandeoskih događaja. Češće bi ipak posegnuo za racionalnijim i prosječnom umu prihvatljivijim objašnjenjem o svrsihodnosti laži kad su u opasnosti viši interesi. Nezgoda je za Marulića bila već u tome što je takav, utilitaristički stav zastupao glasoviti Origen čija učenja Crkva nije prihvatila” (str. 72). Ta Glavičićeva ekspertiza došla je u pravo vrijeme, kad je problem cenzorske restrikcije prema Marulićevim tekstovima još uvijek aktualan, pokazuje širi kontekst Marulićevih spornih tumačenja jedne od crkvenih zapovijedi. Studija Bratislava Lučina *Generičke značajke propovijedi Marka Marulića o Kristovu posljednjem sudu* još jedan je marulološki dobitak CM-a III. Riječ je o razmatranju tog teksta s pozicija književne vrste propovjedništva u zrcalu antičkih, srednjovjekovnih i renesansnih teorija i postupaka. Marulić, zaključak je auktora, napušta djelomično srednjovjekovnu strukturu tematske propovijedi, kadšto se približuje novom modelu humanističke propovijedi, iako ga ne prihvaća u potpunosti, a pokazuje nagnuće prema “novijim, kršćansko-humanističkim načelima” (str. 92), što je zanimljiva interpretativna ocjena, uporabiva i za raščlambu nekih drugih Marulićevih djela. Petar Runje sistematizira svoja istraživanja *O ranim izdanjima “Evangelistara” i “Institucije”*, o čemu je bilo govora u ovom i prethodnim ljetopisima, što sam također iskoristio pri sastavljanju dodataka popisu izdanja tih knjiga (vidjeti *Ljetopis VI* od prosinca 1994. godine). Riječ je, opetujmo, o izdanju *Evangelistara* iz godine 1487. (Reggio Emilia, tiskar Alberto de Mazalis), iz godine 1500. (“Venetiis, apud Jacobum Leucensem, 1500.17 Maji”), koje se može držati zbog više potvrda potpuno nespornim, i iz 1515. (“In Pisa per Iheronimum Soccino”); što se tiče *Institucije* spominje slijedeća nepoznata izdanja: 1498. (“Impressum Venetiis per Jacobinum de Pentjs de Leucho”), 1499. (“Venetiis apud Franciscum de Consortibus”), 1501. (“Venetiis apud Franciscum Lucensem”), 1506., 1508., 1510. (“Venetjs apud Laurentium de Rosis Tervisinum”). Nažalost, još nije pronađen nijedan primjerak od tih edicija, koji možda stoji na policama knjižnice kakvog samostana ili manje poznatog grada u unutrašnjosti i čeka sretnog dolaznika. Možda je također zabilježen među inkunabulama, pa bi valjalo pregledati i kataloge takvih izdanja, pa sugeriram svima, koji se nadu u prigodi diljem Europe da se propitaju i zavire u popise knjižnica. Marulolozi su im unaprijed zahvalni. CM III donosi i vrlo pregledni članak g. Franza Leschinkohla *Marko Marulić u njemačkim knjižnicama*. O vrijednom istraživanju povjesnika europskog tiskarstva iz Mainza, Gutenbergova grada, bilo je višekratno izvješća u ovim ljetopisima, a bit će i još, jer g. Franz prosljeđuje svoju akciju i otkriva sve više Marulovih knjiga po Njemačkoj. Za CM IV će štoviše napisati dopunu, jer se broj od 437 zabilježenih primjeraka u međuvremenu već popeo na 500, a, čini se, da ni to nije konačna brojka. Leschinkohl veli: “Ubuduće se povijest njemačkog tiskarstva neće moći zamisliti bez djela Marka Marulića, a ni razgovor o njegovim djelima bez povijesti njemačkog

M A R C I

MARVLISPA

LATEN

SIS

EVANGELISTARIVM.

Evangelistar iz 1516. Kada će se pronaći izdanje iz 1500?

tiskarstva. Nije on samo *otac hrvatske književnosti*, kako ga lijepo nazvaše Hrvati, on je i veliki sin Europe. Napokon, Johann Koberger Marulićevim *Evangelistarom* 'našu domovinu Njemačku neprekidno obogaćuje značajnim knjigama', kako čitamo u kolofonu *Evangelistara* tiskanog u Baselu 1519. godine" (str. 126). Rafo Bogišić podastire svoja razmišljanja o *Jedinstvu Marulićeva svijeta*, kao "uvod u studiju". Nastojeći odrediti zbog čega je naš humanist bio prihvaćen u "zapadnoeuropsko-mediteranskom krugu", potkrepljuje tezu da je "u kršćanskim etičko-filozofskim vizijama i sferama pronašao rješenje bitnih humanističkih pitanja i problema o čovjeku, a istovremeno je odbacivši ljubav prema patnji i rezignaciji naslutio i duh renesansnog optimizma" (str. 127, 132). Milan Moguš na temelju svojih iskustava u izradbi rječnikâ Marulićevih hrvatskih tekstova raspravlja *O Marulićevoj frazeologiji*. Evo nekoliko fraza, rabljenih i danas, a prisutnih već u Marulovu govoru: "biti komu ravan", "steći dobar glas", "imati dug jezik", "pokriti se ušima". Moguševa rasprava potiče potrebu sustavnog proučavanja jezika u hrvatskim djelima, koje još nije cjelovito provedeno, a obećavajuće je počelo popratnim tekstovima Marcela Kušara uz izdanje *Judite* godine 1901. Zapravo, Marulićev bi jezik zaslužio monografsku knjigu, sintezu i popunu dosadašnjih istraživanja (Kušara, Dujmušića, Skoka, Hraste, Štefanića, M. Franičevića, J. Bratulića, J. Vončine i Milana Moguša). Josip Vončina za CM III pripremio je zapažaje o specifičnostima u jezičnim određenjima pisaca iz hrvatske baštine i o metodama atribuiranja tekstova, očevidno potaknut radom na izdanju Marulićevih pjesama (*Pisni razlike*, Split 1993.). Studija Charlesa Bénéa *Herkul, figura Krista u hrvatskoj renesansnoj književnosti* skreće pozornost europskim stručnjacima na hrvatski prinos obradbi antičkog mita, pa se bavi Bunićevim epom *De raptu Cerberi*, te Marulovim spisom *Dialogus de laudibus Herculis*. Iz te Bénéove studije, bogate podacima i akribijom, izdvojiti je spoznaju da je Marulićevo vrijednosno osporavanje Herkulova mita blisko Augustinu, Origenu i osobito Laktanciju. Prof. Béné u tom kontekstu osporava tvrdnje Alessandra Selema (*Atti e memorie della società dalmata di storia patria*, Roma 1926.), čija je interpretacija Marulova dijaloga izmakla pozornosti naših stručnjaka. Nije nam bilo poznato do sada da je 16. ožujka 1935. Narodno kazalište iz Osijeka izvelo scensku adaptaciju Marulićeve *Judite*. Taj kazališni događaj u članku *Prva kazališna "Judita"* opisala je Antonija Bogner-Šaban. *Juditu* je dramatizirala i režirala Zora Vuksan-Barlović za 25-tu obljetnicu svojega umjetničkog rada, štoviše glumila je i naslovnu junakinju, a Marulića je tumačio Milivoj Ganza. U taj projekt Madame Vuksan uložila je mnogo žara i napora, no kazališni odjek je izostao, tako je praizvedba bila i jedina izvedba. Slijedeće uprizorenje *Judite* po Marku Fotezu u Splitu 5. prosinca 1940. godine imalo je nešto više teatarskog uspjeha. Fedora Ferluga - Petronio ispitala je Marulićevu recepciju u Slovenaca, iznenađujuće oskudnu. Uglavnom su to prigodni članci uz Marulove obljetnice. Vrijedan je podatak da je dio Marulove pjesme *Carmen de doctrina Domini nostri Jesu Christi pendentis in cruce* prozom preveden na slovenski u molitveniku *Bogoslužno branje* 3 (Ljubljana 1977.). Sveučilišna knjižnica u Ljubljani

posjeduje dva izdanja *Institucije* na latinskom (Basel 1513., Antwerpen 1519.), prijevod tog djela na talijanski (Mleci 1580.) i na njemački (Dillingen 1614.). Napokon, *Colloquia Maruliana* III objaviše i moju raspravu, uz redovit *Marulićev ljetopis* (V), pod naslovom *Marović i Marulić*. Marulić je ne samo jedno od žarišta pjesništva Tonča Petrasova Marovića (može se čak tvrditi da je obraćanje Marulovu izrijeku godine 1970., 1971., označilo novu fazu njegove poezije), nego i predmet jedne novele, te četiriju kritičko-esejističkih zapisa. *Judita* pak “vrelo i uvir, kao korito krvi jedne književnosti i narodnosno pulsirajuće bilo” (str. 158). Na kraju stoji stručna recenzija Dunje Fališevac o ediciji *Pisni razlike* u nizu Marulićevih sabranih djela, koje je priredio Josip Vončina. Recenzentica ocjenjuje priredivačev posao i predgovor Tonka Maroevića, ističe da se tek sada nazire potpuna slika Marulova hrvatskog pjesnikovanja. *Pisni razlike* da iskazuju manje estetičkih motivacija, jaču pak izvanknjiževnu zadaću od *Judite*, uronjenost u “duhovnu kulturu hrvatskoga srednjeg vijeka” (str. 180, 181). Pohvaliti je izričito Bratislava Lučina, što je osigurao za sve radove u CM III dosta opširne sažetke na engleskom u prijevodu Katarine Hraste (str. 219-232), jer će to pridonijeti protočnosti naše publikacije u međunarodnim znanstvenim krugovima.

Travanj je mjesec pojačanoga marulićevanja. Vidi se to i iz tiska. *Slobodna Dalmacija* od 10. travnja (str. 32) objavljuje zauzeti članak Jakše Fiamenga *Marulićev dom - ideja ili utopija* s još jednim pozivom Gradskom poglavarstvu da napravi prvi službeni korak. *Večernji list* u *Kulturnom obzoru* (17. IV., str. 22) još jednom ustupa mjesto od mene potpisanu pozivu *O Marulićevu spomeniku u Zagrebu, po peti put* (Prilog 3). Nakon uobičajenih organizacijskih zavrzlama stižem u Split na četvrti okrugli stol o Marku Maruliću. Pola sata prije odlaska na autobus za aerodrom Pleso Josip mi Stipanov šalje preko teklića jedan primjerak knjige Charlesa Bénéa *Destin d'un poème*. Trojezično izdanje, grafički vrlo složeno, tiskano je u tri mjeseca. Svaka čast kolegi Stipanovu i Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci (njezinoj tiskari također), uredniku Josipu Bratuliću za učinkovito i brzo obavljen posao. Knjiga izgleda lijepo (grafičko oblikovanje: Josip Bratulić i Boris Hren), a zamjećujem da je sunakladnik i Književni krug iz Splita. To su prvi dojmovi, dok knjigu pregledavam u zrakoplovu za Split, a po povratku ću je temeljito “proštudirati”. Jedan primjerak uručujem auktoru, dragom profesoru Bénéu, kojemu se ispunila trogodišnja čežnja i napokon je stigao u Marulićev rodni grad da svojim prilogom sudjeluje na znanstvenom razgovoru. Dok sam ga čekao na splitskom uzletištu zajedno s predsjednikom Književnog kruga kolegom Nenadom Cambijem, gotovo da sam imao bojazan hoće li ugledni gost, rođen godine 1919., biti izmoren dugim prelijetom Paris-Roma-Split. No, gospodin Benić djelovao je svjež i bodro. Istu je večer, odmah nakon dolaska u hotel *Bellevue* otišao na sv. misu Maruliću u spomen i pjevao s pukom *Oče naš...* na hrvatskom. Knjiga ga oduševila, Split ga oduševio, Hrvatska ga oduševila, što sam mogao pratiti tijekom trodnevna drugovanja, noćnih sjedaljaka i šetnja gradom. Kao hodočasnik ushitno je pratio sve obavijesti o Marulovu Splitu, držao se počašćenim, što su mu Hrvati objavili

knjigu o *Carmen de doctrina* i iskazivali pozornost. U tom smislu pozdravio sam ga kao prvoga govornika na Okruglom stolu i na posebno upriličenom predstavljanju njegove knjige u punoj dvorani Zavoda HAZU-a u palači Milesi. Osjetio sam da o svojim dojmovima o Maruliću i Hrvatskoj želi govoriti, pa je sudjelovao u radio-emisiji, dao interview *Večernjem listu* zahvaljujući pripravnosti Marije Grgičević. U pismu upućenom neposredno nakon dolaska iz Splita u Meylan stoji: “Je ne veux pas attendre davantage pour vous dire combien j’ai été touché par l’accueil si chaleureux dont j’ai été l’objet ces quatre jours passés à Split.” Na Okruglom stolu osim g. Benića sudjelovahu stari govornici (Rafo Bogišić, Branimir Glavičić, Bratislav Lučin, Darko Novaković, Mirko Tomasović) i novi (nešto mlada i mlada gospoda) Arsen Duplančić, Mijo Korade i Ivica Martinović. Priopćenje akademika Cvite Fiskovića pročitao je g. Lučin. Mislim da je i ovaj put priopćeno i nagoviješteno obilje građe za marulologiju, te CM IV neće iznevjeriti očekivanja. O Okruglom stolu izvijestila je samo *Slobodna Dalmacija* (23. travnja, str. 24) pod naslovom *Henrik VIII, Marulov dužnik!*, parafrazirajući izlaganje prof. Bénéa. Auktorica je izvješća Gordana Beniće. U petak smo 22. travnja također prisustvovali otvaranju izložbe *Istoria sfete udovice Judit* slikarice Nastje Dadić Radić uz uvodno slovo Vinke Glunčić-Bužančić, što se lijepo uklopilo u ovogodišnje travanjско marulićevanje u Splitu, gdje se mnogi kulturnjaci jadaju na nedostatak novčanih sredstava, tj. na malu pomoć iz Zagreba. Ja pak, svjedok velike istodobne teatarske manifestacije, čitam u novinama kako će se i ove godine održati dva festivala zabavne glazbe, jedan za drugim, povjerljivo šapćem:

Marko, svi se tuže: dotacija mala!
Ipak Splitom kruže po dva festivala.

Došavši u Zagreb nakon boravka u Splitu, gdje sam, tako reći, stigao ravno iz Udina iz hrpe pristigle pošte izdvajam pismo g. Franza Leschinkohla. U pismu je i fotokopija dopisa, kojim Johann Wolfgang Goethe-Universität, Frankfurt am Main javlja da je izdanje Marulićeve *Judite* (Zagreb 1970.) “nažalost prije nekoliko godina ukradeno”. Budući da ta knjižnica (Slavisches Seminar) posjeduje i neke starije Marulove knjige, pretpostavljam da je *Juditu* iz PSHK “otudio” prije kakav poduzetni student slavistike nego ljubitelj rijetkih edicija. Još jedan “štiklec”: za boravka u Dalmaciji dobio sam dva primjerka lista za ožujak 1994. “Podravkina” kalendara za ovu godinu. Na njemu su reklame za “prirodnu i zdravu dječju hranu”, primjerice: “Zna se da u svakoj zgodi / Medolino ekstra godi”. Na listu za ožujak, velim, slika je Marka Marulića i Dioklecijanove palače s tekstom Mladena Kušeca:

Kad pokušaš
Na hrvatske
Književnosti vrata,
Onda moraš znati:
Marko Marulić
Naše je književnosti tata.

Rođen je, živio je
 I umro u Splitu,
 A bio je i ostao
 Poštovan i cijenjen
 Po cilome svitu.

Sve je točno, kako napisa uvaženi dječji pjesnik. Moram reći da je list lijepo grafički oblikovan (s utisnućem prve stranice prvog izdanja *Judite*), te da je Marulić na trećoj poziciji među hrvatskim velikanima iz ovoga poučnog kalendara, nakon Nikole Tavelića i Ivana Česmičkoga. Još su predstavljeni Klović, M. Držić, F. Vrančić, Getaldić, Gundulić, Belostenec, Ivan Lučić, Zrinski i Frankopan, R. Bošković. Ovaj mali marulološki dokument sačuvali su za Ljetopis kolega Arsen Duplančić iz Splita, ali i moj sinovac i sinovica iz Kučića. Hvala im na pažnji.

V. 94.

Marulićevanje se nastavlja i u svibnju. Listam str. 2 *Večernjeg lista* od 4. ovog mjeseca i gledim novčanicu od 500 kuna, koja će uskoro u optjecaj s likom Marka Marulića s jedne strane, a na naličju je crtež Dioklecijanove palače u Splitu. U *Glasi Koncila* od 8. svibnja (str. 7) Gabrijel Hrvatinić priopćuje svoje razmišljanje *Marko Marulić - svetac i naučitelj?* Među ostalim, spominje slučaj redovnika, čuvena po učenosti (Beda Venerabilis), koji je tek 1899. godine proglašen svecem i crkvenim naučiteljem. Pa dodaje: “Duboko sam uvjeren da bi i našega i svjetskog orijaša kršćanstva Marula trebala zadesiti ista sretna sudbina - da bude kanoniziran i proglašen učiteljem - ‘inter sanctos et doctores Ecclesiae adnumeratus.’” Predlaže da se u Splitu osnuje postulatura za kanonizaciju Marka Marulića. Ne bih htio razočarati fra Gabrijela svojim predviđanjem, ali moja iskustva u predlaganju napominju da će to teško ići, to više što Crkva nije dostatno svjesna Marulićeve veličine i važnosti. Istog nadnevka (8. V.) *Večernji list* (str. 18) objavljuje razgovor Marije Grgičević s gosp. Bénéom u povodu izlaska njegove knjige. Na kraju razgovora profesor iz Grenoblea govori o svojim daljnjim planovima: potraga za njemačkim, japanskim i kineskim prijevodima Marulove *Carmen*. “Ni Latinska Amerika”, veli, “još nije istražena. Vrlo me mnogo posla još čeka, ali fascinantnog.” U pismu od 11. svibnja kolega Benić javlja da mu je došla u ruke knjiga Henrika VIII *Assertio septem sacramentorum*, nedavno tiskana. Nakladnik M. Fraenkel ističe Marulićev *Evangelistar* kao jedno od vrela za Henrikovo djelo, što prof. Béné potvrđuje usporedbom poglavlja *De poenitentia* i početka II, XI poglavlja iz Markova spisa i još nekim podudarnostima. U pismu od 10. svibnja kolega me Lučin moli da napišem recenziju o Bénéovoj novoobjavljenoj knjizi zbog toga što će Književni krug ići na natječaj za potporu kod resornog ministarstva. E, vrijeme je da smireno pročitam: Charles Béné, *Sudbina jedne pjesme, Destin d,un poème, Destiny of a poem* “*Carmen de doctrina Domini nostri Iesu Christi pendentis in cruce*” *Marci Maruli*, Nacionalna i sveučilišna biblioteka Zagreb,

Književni krug Split, 1994. Sažet ću u nekoliko pasusa auktorski rad na tom djelu, o kojem je do sada bilo zgora u više navrata u ljetopisima. Riječ je o monografiji-katalogu izdanja i prijevoda te Marulove pjesme, a prof. Béné došao je do novih spoznaja tijekom istraživanja po glasovitim europskim knjižnicama. *Carmen* je od početka XVI. stoljeća do naših dana objavljivana neprekidno. Broj objavaka prelazi stotinu, do sada ustanovljenih. Prevedena je u stihu ili prozi na španjolski, engleski, talijanski, francuski, češki, slovenski, hrvatski, a vjerojatno postoje prijevodi i na flamanski, portugalski, njemački, japanski, kineski. Postoje dva francuska prepjeva s latinskog izvornika i osam prijevoda i prepjeva u kontekstu transpozicije djela *Memorial de la vida cristiana* Luísa de Granada, tako da je na francuskome *Carmen* objavljena barem 66 puta. Francuski je primjer znakovit, a znakovit je i udjel te Marulićeve pjesme u engleskim uvjetima, kad je katolicima služila za okrepu za vrijeme okrutnih progona. Bénéovo djelo sastoji se od stručnog opisa izdanja, prijevoda, adaptacija i preinaka Marulićeve pjesme, te od karakterističnih prevedenih verzija, da bi moglo poslužiti daljnjim proučavanjima i komparativnim analizama. Povlaštenu verziju *Carmen* auctor je želio pripočiti europskoj javnosti i istodobno studiju namijeniti “kao dar Hrvatskoj”. Kako je auctor ugledni stručnjak za svjetske klasike (Rabelais, Erazmo, Montaigne), ovom knjigom uveo je Marulića u red humanističkih velikana, koja zbog trojezične verzije omogućuje predstavljanje “oca hrvatske književnosti” inozemnim znanstvenim i kulturnim krugovima.

Sredinom mjeseca nazvao me g. Igor Karković iz Splita zbog plemenite nakane. Imade u svojem posjedu obiteljski portrait jednog Marolia i ustupio bi ga Marulovu domu. *Glas Koncila* u isto vrijeme (15. svibnja) donosi dopis iz Splita M. Mihalja *Marulićevi dani 94*. Jedna je rečenica posvećena Okruglom stolu i CM-u III. *Der Donauschwabe*, Aalen, 22. V. 1994. godine objavljuje dvostupačni članak Franza Leschinkohla *Gesucht wird Marko Marulić*. 25. svibnja organizirali su Nacionalna i sveučilišna biblioteka i Katolički bogoslovni fakultet iz Zagreba svečano predstavljanje Bénéove knjige i novog sveska CM-a u dvorani *Vijenac*, Kaptol 29. Poslano je brdo vrlo lijepih pozivnica; govornici su dr. Bonaventura Duda, Josip Stipanov, Josip Bratulić, Darko Novaković, ja također. Velika i slavna dvorana, a slušatelja porazno malo, samo 25'oro osoba. Od bogoslova, časnih sestara, poglavara nitko. Samo jedan svećenik u staleškoj odori, a i on ode nakon pola sata. Časna je iznimka tek pater Duda, koji se potrudio da s aspekta biblicista kaže koju o Marulovoj pjesmi. Pitam ga: “A gdje su svećenici, duhovnici, bogoslovi, sjemeništarci?” On dobroćudno sliježe ramenima. Nemaju, očevidno, zanimanja za ovu temu, za Marulića, jednog od najčitanijih katoličkih pisaca svih vremena, teologa, moralista svjetskog odraza i njegovu mističnu pjesan *Carmen de doctrina Domini nostri Jesu Christi pendentis in cruce*. Slušaju nas, dakle, svjetovnjaci, među kojima akademik Ranko Marinković, sudac Vrhovnog suda Republike Hrvatske Milan Vuković, dogradonačelnik Zagreba Božo Biškupić, pjesnik Joja Ricov, dodekan Filozofskog fakulteta Stipe Botica i još desetak ličnosti iz zagrebačkog javnog života, a svi su oduševljeni pothvatom gospodina Bénéa iz dalekog Grenoblea, koji je

toliko elana i energije uložio u proučavanje Marka Marulića, “uzornog”, kako on kaže, promicatelja katoličke vjere i kršćanskih vrijednosti. Moja je zamisao bila da se predstavljanje Bénéove knjige u Zagrebu održi u *Vijencu*. Mea culpa! Držao sam, naime, da će taj čin izazvati pozornost crkvenih znanstvenih i učilišnih struktura, da će, možda, potaknuti njihova mrtvilo u pogledu Marulićeva opusa, u kojemu ima toliko izazovnih bogoslovskih, asketskih, moralističkih, mističkih tema, istraživački gotovo nedirnutih. Naši redovnici i svećenici magistriraju i doktoriraju, ovdje i u inozemstvu, na učenim temama teološkoga i spiritualnog karaktera tumačeći djela starih i modernih europskih auktora. Zar nije naravno i pravedno da “otac hrvatske književnosti” i europski kršćanski klasik Marko Marulić bude predmetom u njihovu proučavanju i studiranju? Zar očekuju da će taj posao obaviti inozemni stručnjaci poput neumornog Charlesa Bénéa, koji nam je, evo, podario vrijednu knjigu o Marulićevoj pjesmi od samo 78 stihova, što ju je držao vrijednom dvogodišnjeg istraživanja? Sve mi je bilo jasno, kad sam zavirio u dojučeršnji broj *Glasa Koncila* (5. lipnja, str. 23), gdje je prikazana “promocija” u *Vijencu*, a u rubrici *Knjiga*. Prikaz je treći po redu u toj rubrici s naslovom *Prvi hrvatski svjetski pisac* (D. G.). Prikaz kratak i suho informativan, agencijski, izgubio se među desetak članaka na toj stranici *Glasa Koncila*, koji je općenito gledano, i u tom broju po žurnalističkoj artikulaciji okrenut “vrućim” polupolitičkim temama, odjecima svojih polemika s političarima, persiflaži napisa u drugim hrvatskim listovima. Valjda je *Glas Koncila* spiritualne teme prepustio drugome hrvatskom nacionalnom tjedniku, pa se ravnovjesje održaje, a ja ga ne vidim. Vidim samo da je ovaj pokušaj da se Marulićeva duhovna baština dostojno obilježi u Nadbiskupijskomu bogoslovskom sjemeništu ostao nezamijećen od pitomaca i starješina, od studenata i profesora, te od medija. Stoga izražavam sućut kolegama Stipanovu i Bratuliću, koji su se oko predstavljanja svojski trsili, a ja ih nagovarao i podstrekivao. Neću više. Od pet primjeraka trećeg sveska *Colloquia Maruliana*, što smo ih donijeli u *Vijenac*, da ih podijelimo znatiželjnim, u uzaludnom ljubavnom trudu tri uštedismo. Mjesec svibanj okončajem simpatičnim vijestima iz pisma fra Petra Runje, koji mi u duhovskom tjednu javlja da ima arhivskih naznaka o nekoj Splićanki, udanoj za tiskara Adama u Mlecima. Ona je posudila novac stanovitom Leonardu Teuthonicusu, a Leonard je nakladnik baselske *Institucije* (1513.). Druga je Splićanka došla u obitelji padovanskog tiskara, podrijetlom Nijemca. Interveniram da fra Petru konačno pošalju auktorske primjerke CM-a III, te obećajem da ću ga “spojiti” s g. Franzom Leschinkohlom iz Mainza radi podataka o njemačkim tiskarima i nakladnicima.

VI. 94.

U *Vjesniku* od 3. lipnja prijatelj mi Ivan Golub objavljuje u podlistku 11. nastavak svojih šetajućih putositnica iz Rima. Pa kad je stigao u Via del Babuino u pratnji mons. Benvina, sjetio se jednog moga nagovora. Iz razgovora među dvojicom prelata doznajemo: “Spremamo jednu svečanost u čast Maruliću na

Gregorijani. Tu je pater Fuček dragocjen. On je tamo profesor.” Putopisac se također sjeća: “I ponovih što sam rekao njemu (Benvinu) i prof. Atanaziju Mataniću u vezi s Marulićem u ožujku (...): Marulića bi trebalo proglasiti svetim. Njegovo djelo odaje svetog čovjeka a prijem tog djela je neka vrsta čuda.” Dr. Benvin na to je razložito zamijetio: “Najprije ga treba učiniti poznatim.” Komentiram brzoglasno ove retke u razgovoru s dr. Golubom, pa ga malo i “špotam”: “Don Ivane, kad ćeš se ti malo pozabaviti Marulićem, ti, koji si nabijen teološkom i inom erudicijom...”. On obećaje, ali ne baš čvrsto, a ja mu velim: “Don Ivane, ostavi se kondicionala, Marulić te čeka!” Znam, naime, da bi don Ivanov prilog o Maruliću bio dobrodošao i zbog njegova ugleda u međunarodnom akademjskom svijetu: “Služiš se većinom živih jezika, pišeš pjesme na latinskomu i starogrčkomu, moramo se svi malo upregnuti da predstavimo i prodičimo našeg Marula...”. Inače, don Ivanovo razmišljanje o Marulićevoj kanonizaciji sukladno je razmišljanju fra Gabrijela Jurišića, ali ipak moram istaknuti da sam tu ideju prvi put čuo od Josipa Bratulića. Neka se zna. *Studia croatica* i *Otvoreno sveučilište* pokrenuše tribinu *Croaticum*, na koju pozvaše i mene da govorim o europskoj recepciji Marulićevih djela, što sam i učinio 21. lipnja s cjelovečernjim predavanjem. Nacrtak predavanja izgleda ovako: egzaktnim podacima o uspjesima pet Marulovih odabranih djela pokazati razmjere recepcije; objasniti razloge čitanosti i čuvenosti tih djela; podastrijeti naznake o sadašnjem stanju marulologije i o perspektivama Marulove pozicije u europskoj književnoj zajednici. Istog dana gostovao sam na II. programu *Radia*, gdje sam po zamisli gospođe Starčević najavio predavanje. *Večernji list* od 29. lipnja podsjetio je na jednu pojedinost iz rasprave nakon predavanja, inače jako žive, s crticom *Maruliću spomenik u Zagrebu* (str. 17). Članak je potpisan inicijalom G., pod kojim se, siguran sam, krije kolegica Marija Grgičević. Mogu napisati da sam sredinom lipnja službeno pozvan od g. Bože Biškupića u Gradsko poglavarstvo, gdje sam njemu i njegovoj ljubeznoj asistentici iznio u kratkom govoru zbog čega sam po novinama (*Večernji list*, *Vjesnik*, *Slobodna Dalmacija*) u pet navrata predložio podignuće Marulova spomenika u Zagrebu. Da sve bude kako se pristoji, darovao sam uvaženom dogradonačelniku hrvatske metropole iz svojih pričuva komplet zbornika *Colloquia Maruliana*, stavivši strjelicu na Marulovo pismo, u kojem spominje Zagreb i izražava svoju tjeskobu zbog toga što Turci iz Slavonije prodiru prema gradu. Gosp. Biškupić, kojega poznajem od pamtivijeka, pa znam i da je djelatan i operativan, izrazio je pripravnost i naglasio da će istog dana nadležnim gradskim službama uputiti nalog da otpočnu proces podignuća Marulova spomenika u Zagrebu, tj. da razmotre lokaciju, izrade urbanističke uvjete i slično. Zajednička nam je vruća želja da spomenik bude postavljen što prije, po mogućnosti u okviru obilježavanja 900-te obljetnice Zagreba. Ja se nadam da neću po šesti put u novinama podsjećati na taj dug prema “ocu hrvatske književnosti”.

Osim *Glasa Koncila* jedino su *Školske novine* zabilježile predstavljanje Bénéove knjige u dvorani *Vijenac* Nadbiskupijskoga bogoslovnog sjemeništa na Kaptolu pod naslovom *Pjesnik i sudbina* (7. lipnja, str. 12), a bilješku je potpisao

M. Vijenac (sada je riječ o novinama Matice hrvatske) od 23. lipnja, br. 13, str. 19 ustupio je cijelu stranicu razgovoru Davorke Vukov-Colić s maestrom Franom Paraćem. Na pitanje što je s operom *Judita* u suradnji s libretistom Tonkom Maroevićem, upitani je odgovorio ovako: “Trebao je biti velik projekt, neke sam scene već napisao (...). No to je veliki posao koji vas isključuje na dugo vrijeme. Zagrebački HNK svojevremeno je tražio da krenem na posao oko *Judite*, i vjerujem da ću je uspjeti završiti.” Iz Franinih riječi dade se zaključiti da je njegova opera *Judita* u stanju mirovanja glede sadašnjeg rada, da je tek započeta, da su je, Bog im prostio, pomalo zaboravili i on i Tonko. HAZU je prof. Paraću dodijelila u svibnju mjesecu posebno priznanje za djelo *Missa Maruliana*. Izvadci iz tog djela, što sam ih imao zgodu čuti, djeluju ushitno. Tonko Maroević je u scenskoj prilagodbi *Judite* također postignuo istinski uspjeh i vrhunsko suglasje s njezinim tvorcem, pa bi bila prava šteta da se taj naum ne ostvari. Za poticaj da nastave započeto, nudim im čedno u mašti viđenje svečanog čina Marulove slave u Zagrebu:

ŠJOR FRANE I TONKO, DOK SE KIP OTKRIVA
U HNK-u ZVONKO JUDITA SE PIVA !

Korespondencija: Edo Hercigonja, urednik II. sveska Akademijine edicije *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost* upozoruje suradnike sveska da do 15. srpnja predaju svoj prilog. Ja ću to učiniti do kraja lipnja, jer sam uglavnom završio svoj esej *Marko Marulić, hrvatski klasik i europski humanist* na 20-tak kartica. Za *Hrvatsku enciklopediju* na zamolbu Deana Dude, mladog kolege s Fakulteta, složih tri kartice o Maruliću. Kolega Lučin me pismeno podsjeća da za ediciju Marulićevih latinskih pjesama u Sabranim djelima trebaju moj članak o europskom odjeku *Carmen*, pa se latih i toga, kad sam već obećao tih 5-6 stranica. Na kraju, neprekidno iz dana u dan govoreći i pišući o Marku, dođoh na pomisao da lipanj 1994. godine ubilježim u poslovne knjige kao tvrtku “*Industria Maruliana*”. U tome je bilo svakako i dosta autoironije, a i prezasićenosti, čemernosti. Toliko poslova radim, što ne bi baš spadali na mene, kadšto osjećam da radim ututanj, zapostavio sam prepjeve, u nacrtku su mi dvije knjige, lako završive, jer sam bitne predradnje obavio. E, vrijeme je da prerasporedim snage. Međutim, pisma stižu. Iz Australije piše Anđelko (Tomasović), da je i on molio na grobu grofa Howarda, prevoditelja Marulićeve *Carmen*, koji je proglašen svecem, “da Bog prosvijetli pamet njegovim sunarodnjacima. Međuvremeno sam pismeno uznemiravao Hurd-a, Johna Mayora...”. Iz Mainza Franz Leschinkohl iskazuje veselje, što su mu napokon pristigli auktorski primjerci CM-a III. Nagovješćuje novu studiju o djelima Marka Marulića. Iz Splita od tajnika Sabranih djela stiže uzorak dvaju formata Marulićeva latinskog rječnika, što ga je izradio Branimir Glavičić, s molbom da se izjasnim koji je prikladniji. Profesor je Glavičić, dakle, predao rukopis svojeg rječnika, izrađenog u dobrom dijelu u zadarskom podrumu uz svjetlo voštanice, kao u davna vremena, dok su grad gađale četničke granate.

Listajući *Marulić* 3/94, zapažam da su brazgotine rata prisutne posvuda. Nailazim na članak Zdravka Mužinića *Svestrani javni djelatnik, čovjek od pera, rodoljub i mučenik Kerubin Šegvić*, a valja reći da je fra Kerubin (Cherubin) preveo Marulićevu knjigu *De humilitate et gloria Christi* s lijepim naslovom *Poniženi i uzvišeni Isus* (Zadar 1892.) i da je to prvi prijevod jednog latinskog Marulova spisa na hrvatski. Također je u *Nastavnom vjesniku*, XXXIV, 1926. godine pisao o Marulićevoj knjižnici. U redovitoj rubrici *Vijesti* časopis (str. 513) navodi članke iz tiska posvećene Maruliću (Tomasovićev u *Vjesniku* i Gabrijela Jurišića u *Glasi Koncila*, v. Ljetopis, III/94. i V/94.). Na samu izmaku mjeseca stiže mi razglednica iz Saint-Floura od g. Bénéa, koji će u tom turističkomu i hodočasničkomu mjestu govoriti o Maruliću na simpoziju o karmelskim temama. Dobih pozivnicu i za svečano predstavljanje knjige *Gozbe i zdravice u hrvatskoj književnosti od Marulića do Kaleba i Tadijanovića*, koju su objavili Biblioteka "Vino u Hrvata" i Ogranak Matice hrvatske iz Križevaca. Auktor je Stjepan Sučić, a "promocija" u Boćarskom domu "Zrinjevac". Predviđeno je pet govornika, a ulomke iz knjige čitat će Zlatko Crnković i Vanja Drach. Žao mi je što ne mogu prisustvovati, a pretpostavljam da su u knjizi opisi gozbovanja u *Juditi*. Iz Sinja primih krasan dar od fra Gabrijela Jurišića, zbornik *Kačić*, god. XXV, vrlo bogat sadržajem. U tom zborniku (Split 1993., str. 193-210) moju pozornost posebice privlači studija dr. Antona Benvina *Prijateljstvo kao teološka tema u Marka Marulića*, potaknuta nedavno otkrivenim Marulićevim pismima, posebno onim upućenim Jakovu Grassolariju. Vrijedi citirati auktorovu tvrdnju s početka studije: "Čudno je kako se malo ljudi dosad bavilo njegovom duhovnom mišlju i učenjem, iako je preočito da je *Marulić prije svega bogoslov*, obrazovan čovjek koji iz osobne vjere, zauzeto i pošteno, razmišlja i piše o Bogu i onomu što je s Bogom u vezi" (str. 193-194). Iznenaden sam s koliko akribije i poznavanja literature dr. Benvin pristupa problemu i interpretaciji pisma Grassolariju od 3. ožujka 1502., gdje zapravo Marulić oblikuje esej ili traktat o prijateljstvu, to više što je ovo prvi njegov rad s marulološkog područja. U prilogu se pripućuje to latinsko pismo i hrvatski prijevod samog interpretatora, koji tumači Marulićev tekst s teološkoga (kristološkoga, eshatološkoga, antropološkoga) obzora. Tema, koju je obradio monsignor Benvin, pridonosi cjelovitosti spoznaje o Maruliću. Oskudni podatci o njegovu ljudskom liku govore, kako posebno ističe pisac studije, o njegovanju istinskog prijateljstva, ali i motiviranosti da se ta vrlina humanistički izreče, što nagovješćuje činjenica da je Marulić posjedovao Ciceronov govor *Laelius seu de amicitia*, a potvrđuje rečeno pismo mletačkom župniku i nakladniku. Podsjetio sam se u ovom kontekstu Marulićeva latinskoga versificiranog "dopisivanja" sa svojom splitskom "klapom" iliti "škvadrom", posebno odgovora Frani Božičeviću Natalisu, odposlanog iz Nečujma:

Grata salutatrix a te mihi litera venit,
O Francisce, meae cultor amicitiae.

Na kraju pjesme Marko pozdravlja poimence one s kojim ga veže “intima amicitia”:

Hieronymum cythara clarum, gravitete Marinum,
Ruris et agrorum cultibus Alvisium,
Nicoleon risu facilem, sed ut ipse jubemus
Ante salutetur Barbarus usque meus.

Nije slučajno da je tu latinsku poslanicu djelomično preveo na hrvatski don Frane Bulić, istina, desetercima, i da je strogi estetik Mihovil Kombol u njoj pronašao argumente za Marulićevu pjesničku rehabilitaciju. Jednom riječju, rad dr. Benvina također nadopunja poimanje Marulove osobnosti u nedjeljivosti njegovih umovanja od prisnih ljudskih osjećaja.

Moje marulićevanje u mjesecu lipnju imalo je krivulju sentimentalnih uspona i padova, kako vidite, od premorenosti do novih sklonuća. No, ono što sam zabilježio, ako smijem malo poučiti, pokazuje da je Marko Marulić zahvalan pisac, mnogostruk u svojim literarnim očitovanjima, te da se njegovi stihovi mogu krasnosloviti na izložbi *Vino u Hrvata* u Boćarskom domu, te usporedice biti predložkom opere *in spe* u Hrvatskomu narodnom kazalištu, da mu tekstovi služe i za pučko veselje i za pobudne teološke raščlambe.

VII. 94.

Topogledno srpanj je dobro započeo. Javio mi se iz Kanade Vinko Grubišić, profesor hrvatskog jezika i kulture na Sveučilištu Waterloo, Ontario, i ljubezno mi dostavio nekoliko maruloloških dokumenata. Posebno sam mu zahvalan, što je poslao jedan diplomski rad o Maruliću: Tihomir Nuić, *Ansaetze zu einer Theologie des Widerstandes bei Marulić*, Diplomarbeit eingerichtet an der Theologischen Fakultät Luzern, Referent: Prof. Dr. Alois Müller, Luzern, im Mai 1975. Radnja je to na osamdesetak stranica, koliko mogu ocijeniti na prvi pogled, solidno napisana. Drugi kojima ta tematika i njemački jezik nisu nikakova zapreka mogli bi valjanije suditi u dometima te teološke studije. Do daljnje je Nuićeva radnja kod mene u pohrani kao i mnogo ine građe, zbog čega se povremeno osjećam nelagodno. Ne samo zbog toga što sam pretrpan knjigama i fasciklima, te jedva više uspijevam kontrolirati gdje je što, nego zato što ja na tu građu nemam pravo, jer bi ona trebala da bude dostupna svima onima koji se bave Marulićem, a ne samo meni. Kako ste mogli zamijetiti tijekom ovog ljetopisa, konstatiran je manjak teoloških radova o auktoru *Institucije i Evangelistara*, a, evo, nitko nije upoznat s ovim prilogom sa Sveučilišta u Luzernu. Poznato mi je također da jedna dama u Varšavi piše doktorat o *Davidijadi*, jedna gospođica iz Njemačke, ne varam li se, magistrirat će s temom iz Marulićeva opusa, jedna časna sestra iz Zagreba izabrala je za magisterijski rad Markove teološke spise. Glasovi su do mene doprli, možda su vrijedne kolegice već obavile svoj posao, pa bi njihove interpretacije valjalo nabaviti i staviti na uvidaj zainteresiranima, a zato bi, opetovat ću po stoti put, bilo

Hans Holbein ml.: Portret Thomasa Morea

Francesco Robba: Sv. Franjo Saleški (Sisak, župna crkva)

potrebno utemeljiti studijski prostor. Pismo g. Franza Leschinkohla od 7. srpnja puno je veselja: "Heureka! U subotu 2. srpnja imali smo svečani dan (...). Sada imamo crno na bijelo, zvanično, da se ovdje u njemačkim bibliotekama nalazi 512 djela Marka Marulića, i to u 79 knjižnica. Ja sam od početka na traženju knjiga Marulića do danas pisao na 236 knjižnica...". Gospon Franz je u listu *Der Donauschwabe* (Aalen, 3. VII. 1994.) objavio članak *Der Karlowitzer Friede*, u koji je upleo i jedan pasus, gdje kaže da nije samo Gutenberg upozorio na turski prodor prema Zapadu (1455.), nego i Marko Marulić, neposredno ugrožen, koji je kao hrvatski humanist uputio papi poslanicu g. 1522., u kojoj stoji da će "uskoro neprijatelj imati slobodan put ka osvajanju Njemačke i Italije, te će tada stajati i pred Vašim zidinama." Obljetnica Karlovačkog mira poslužila je našem prijatelju da među Nijemcima promiče i Marulića.

Sredinom mjeseca u naponu rada na ovom Ljetopisu, međutim, oborila me ljuta boljetica, koju moderna dijagnostika domišljato naziva viroza. Moj radni učinak tijekom deset dana bio je ravan ništici, a na brzoglasne upite prijatelja i kolega što je sa mnome, ovako bih sjetno otpovrnuo: "Brime biži, dni hrlo mimohode, smrt se približa, jur je na vratih, klaplje i govori nam: stojte pripravnici, grem po vas. Blaženi slugo, kih kad pride gospodin najde ih ne speći." To je završetak Marulićeve prve poslanice Katarini Obirtić (GZPKH XIII, str. 189) koji, kao i neke druge dijelove, znam napamet zbog ljupkoće Marulićeve proze i sentimenta, kojim su prožeta i prva i druga poslanica u nekoj retrospektivi izmičućega života. Pa objašnjujem sugovornicima: "Da, krasno Marulić piše i u tim je rečenicama prelijepo oblikovao, ono što je Michel Montaigne čestokratno doticao, a što su Francuzi nazvali *l'art de mourir*". Uglavnom, s nestrpljenjem očekujem svezak Sabranih djela, koji će biti namijenjen Marulićevim kraćim prozama, na čemu radi Josip Vončina. Uvjeren sam da će taj svezak biti još jedna potvrda Marulićeva proznog majstorstva i pokazatelj koliko je hrvatski jezik na prijelazu iz XV. i XVI. stoljeća bio izražajno moćan.

Zurim iz kreveta u dalekovidnicu: HTV I, 21h 15, 15. VII., otvorenje priredaba Splitskog ljeta 1994. godine. Najavljena je scenska poveznica pod naslovom "Marulićev san", a da se naš Marko probudi, ne bi bio ushićen što ga stavljaju u središte kazališnih igara. Za života je igre općenito kudio i prigovarao mladeži što se odaje toj zabavi. Može se razumjeti pijetet prema splitskom velikanu, to je plemenito pače, ali valja znati da je Marko Marulić napisao samo dva nevelika dramska teksta s izrazito duhovnom porukom, moralizatorskom i asketskom, u tradiciji "svetih prikazanja", nasuprotnih "svjetovnoj" dramaturgiji, pa je presmiono stavljati njegov stijeg na splitske festivalske priredbe s raznolikim teatarskim spektaklima. Marko Marulić nije Marin Držić, a ni Ivan Gundulić, kazalište ga uopće nije zanimalo, a u njegovu golemu i razvedenu opusu nema nijedne naznake o motivaciji laičkim scenskim priredbama. No, štijući *Slobodnu Dalmaciju* od 15. srpnja, koja najavljuje svečanost otvorenja Splitskog ljeta, razgovorom Gordane Benić s redateljima svečanosti Leom Katunarićem i Ozrenom Prohićem, zamjećujem ideju vodilju već u naslovu najave *Marulić kao simbol* (str. 24). Dvojica mladih redatelja kažu: "San je

zapravo redateljska vizualizacija. Marul se u toj noći prisjeća razvoja hrvatskog jezika za koji toliko strepi, a pjesnici potiču njegov duh. Tu su Relković, Dobrila, Gaj i Katarina Zrinska. Marul u toj viziji vidi i pjesničku pa i teatarsku budućnost...". Tu predstavu, kako je izričito zovu redatelji, s Marulom kao protagonistom, recenzirala je Gordana Benić u istom listu (*Gle, Marul u vremeplovu*) od 17. srpnja na 29. stranici.

Isječke iz *Slobodne Dalmacije* ljubezno mi je poslao kolega Lučin s pismom iz kojeg čitam da su ona slova, toliko spominjana u ljetopisima, Tinova *Oproštaja* na Marulovu kipu u Splitu opet počela otpadati, te je glasoviti sonet opet krnjav. Nitko da u tome ne vidi simbol.

VIII. 94.

Dok se ostali svijet kupa, sunča, odaje dokolici, hladuje, marulolozii prebacuju radne norme. Evo primjera: Charles Béné širi područje recepcije Marulića u Engleskoj, jer je, kako mi priopćuje u pismu od 27. srpnja, "stekao uvjerenje, pošto je pročitao *Dialog of Comfort* svetog Thomasa Morea, da je on, slažući taj *Dialog*, napajao se na dvjema Marulićevim knjigama (*Evangelistarium* i *Institucija*); podudarnost između tih dviju Marulićevih knjiga i *Dijaloga* uistinu je dojmjljiva". U pismu dalje navodi konkretne paralelizme i dodaje da ga je otkriće veze Marulić-Thomas More potaknulo da napiše knjigu *Marulić, duhovni učitelj u podijeljenoj Europi*. Kratak komentar: g. Benić prvi je marulolog, koji je uočio da je Engleska u vrijeme crkvenog raskola bila područjem, gdje se Marko Marulić izrazito čitao, uvažavao kao auktoritet. Tri povijesne ličnosti to potkrepljuju: sveti Toma More (Morus), Henrik VIII., sveti Filip Howard. Dvojici svetaca, dok su čamili u tamnici, Marulićeva su djela služila za duhovnu okrepnu. Profesor iz Grenoblea intenzivira proučavanje tog fenomena, istodobno pripravlja akciju za upoznavanje Marulićeve sudbine u Latinskoj Americi i Dalekom Istoku, u Saint-Flouru drži predavanje pod naslovom, koji je preuzeo iz *Glasa Koncila* od 8. svibnja 1994. (od Hrvatina Jurišića) *Marulić svetac i naučitelj*, stupio je u dodir s monsignorom Benvinom, da mu "izrazi radost", što se skrbi oko Marulićeva predstavljanja u papinskom gradu... Otkrio je do sada da je naš humanist imao povlašten položaj u lektiri triju svetaca (Filipa Howarda, Tome Morea, Franje Saleškog), jedne kraljice (Margarete Navarske) i kralja Henrika VIII., da je preveden na japanski, flamanski. Biram tek dio njegovih maruloloških plodova iz razreda rijetkosti, a da ne govorimo o njegovim temeljitim komparatističkim i kulturološkim studijama u europskim zbornicima i periodicima, gdje se Marulić pred inozemnom znanstvenom javnošću interpretira kao veliki europski humanist hrvatskog ishodišta. Charles Béné prednjači i poučava, dragi marulicoljupci, il est incomparable.

Obradovalo me i pismo još jednog velikog stručnjaka, Španjolca. Dr. Álvaro Huerga, profesor na Sveučilištu sv. Tome u Rimu, auktor brojnih knjiga, među ostalim o Savonaroli i Luisu de Granada, primivši knjigu Charlesa Bénéa

o Marulićevoj *Carmen*, napominje: “Me interesa la figura y la obra de Marulić”, u kontekstu, dakako, interpolacije te Marulove pjesme u Granadinu knjigu. Profesor Huerga glavni je urednik Granadinih sabranih djela, zamišljenih u 40 svezaka, gdje će biti kritički objavljeni mnogobrojni tekstovi (na kastiljskom, ali i na portugalskom i latinskom), a u okviru vrlo popularne knjige *Memorial de la vida cristiana* i, zacijelo, španjolska verzija Marulove *Carmen*. Valja nadodati da je Anton Benveniste upozorio oca Álvara na tu verziju.

Za lekturu u kolovozu odvojih nekoliko prikupljenih prinosa. U knjizi skupina auktora *Metodičke upute uz interpretaciju književnih djela I. kola*, Biblioteka Ključ za književno djelo, Kolo 1, Knjiga 6, Školska knjiga, Zagreb 1994. iskusna srednjoškolska profesorica hrvatskog jezika, gospođa Vesna Frangeš obraduje s nastavnog stajališta i Marulićevo uzorno djelo. U *Prilogu interpretaciji renesansnog i baroknog epa u nastavi* (str. 32-56) komparativno je obuhvatila dva značajna epa iz hrvatske baštine, značajna ne samo književno-povijesno nego i žanrovski, Marulićevo *Juditu* i Gundulićev *Osman*. Kad smo već u pedagoškim vodama, zabilježiti mi je da je Dragutin Prohaska u svoju *Hrvatsku čitanku za prvi i drugi razred viših trgovačkih škola*, Zagreb 1910., uvrstio i jednu Marulićevo pjesmu, i to u odjeljak *Povijest pjesničkih oblika* (str. 266), što me navelo da tu čitanku kupim u zrinjevačkom antikvarijatu. To je pjesma od 12 stihova *Divici Mariji* (“Zdrava si, Marije, zdrav, žilju pribili”, citiram prema Vončininu čitanju, *Pisni razlike*, Split 1993.) sa zanimljivom Prohaskinom opaskom: “Ovo je primjer srednjovječne marijanske lirike, koja je cvala po svoj Evropi. Pjesnik *uzdiše* i *cvili*, a naziva Mariju najljepšim imenima *žilju pribili*, *prisvitla Danice*.” Očevidno Prohaska cilja na sastojke svjetovne galantne lirike u Marulićevoj pobožnoj pjesmi, što je posljedak asimilacije onodobne lirske retorike. U još jednoj davnoj pedagoškoj knjizi, kad je o njima riječ, ištući nešto drugo, naidoh na Marulića. Janko Tomić za primjer epistolarne književnosti odabire više pisama Frana Kurelca (*Hrvatska stilistika*, Zagreb 1875., str 115), a u jednom od njih stoji: “Prepisao sam Barakovića, prepisao Juditu Marulovu (a nutkaju me neki te govore, da bi se baš mene htjelo zdravâ ga i čistâ ne vidjelo iznesti), vse to namjeravam da med ljude prospu...”. Iz navoda je jasno da je Kurelac u znanstvene svrhe bio prepisao Marulićev spjev, da je vjerojatno kanio objaviti Marulićevo *Juditu*. Odustao je, po svemu sudeći, kad se ona pojavila u Akademijinu nizu SPH I, 1869.

Madame Fedora Ferluga-Petronio kolegijalno mi je poslala četiri fotokopirane stranice lista *Gazzetta di Zara*, br. 44, 22. VI. 1843., pp. 177-180, podlistak, u kojem se u rubrici *Critica* recenzent (*L'imparziale?*) osvrće na dramu *Marco Marulo* u tri čina, izvedenu u zadarskom teatru. Glumci su pripadali družini “Comica Compagnia Bonuzzi”, a auktor je drame Federico Dode-Seismit (Sismit), koji je tada imao 18 godina (1825.-1893.). Iz opširna izvješća može se zaključiti da je mladi dramatik pokušao zadiviti publiku pomodnim komadom u maniri burne romantičarske kazališne produkcije, a da je Marko Marulić u njemu prikazan izvan povijesne istine i književnih konotacija. Poslužio je tek slavnim imenom i prezimenom za protagonistu ambicioznom mladiću u njegovu

pokušaju da se probije na pozornicu, pokušaju koji ništa ne pridonosi recepciji Marka Marulića. Fedora je recenzirala moju monografiju *Marko Marulić Marul* (Zagreb 1989.) u: AION (Annali dell'Istituto universitario orientale di Napoli) *Slavistica* 1, 1993., Edizioni Cadmo, pp. 384-385.

Bilo bi dobro ovaj već pomalo zamoran Ljetopis privoditi kraju s nekom pjesmom. Miloš Đurđević, moj bivši student, da budem iskren, posvetio je dio svojeg nadahnuća u zbirci *U zrcalu* (Naklada MD, Zagreb 1994., biblioteka Quorum, knjiga 53) Marulu, hoću reći pohodu njegovu grobu u crkvi sv. Frane na Obali. Prepisao je natpis na latinskom s nadgrobne ploče (vjerno), opisao (dojmljivo) obiteljski grb Marulića na njoj, također i njezinu poziciju u svetištu, atmosferu u sumračje i završio pjesmu (razložito):

Jesam li mogao stajati iznad njegovih kostiju
prepisujući tekst, na mjestu gdje su toliki već bili.

(str. 57)

Radini Mladen Vuković ove je godine objavio svoju antologiju *Hrvatski epigram* (Ogranak MH iz Imotskog, KIZ "Tin Ujević" iz Splita), u kojoj nađim i dva Marulova sastava, dvostihovnu pjesmu *Svit je taščina* i dva stiha iz pjesme *Poklad i Korizma* (str. 8), koji glase:

Ne mnite, karstjane, da besidin čanče;
ni kralje, ni bane ne izkupe bolanče,
(59-60, citirao sam prema Vončininu čitanju)

Dok sam odavao priznanje Marulićevim rimama *čanče-bolanče*, prisjetio sam se da je Mladen prošle godine objelodanio *Antologiju hrvatskog aforizma*, što sam također zabilježio u Ljetopisu (V), i da je i tamo uvrstio *Taščinu od taščin* (str. 6) s razlikom u čitanju posljednje riječi u pjesmi. Kukuljević i drugi imaju *tmina*, a Josip Vončina (*Pisni razlike*) *hina*.

U zrinjevačkom antikvarijatu nabavih i knjigu Antuna Bonifačića *Paul Valéry* (MH, Zagreb 1940.) i ne znajući da ću u njoj susresti Marulićevo ime. U toj ozbiljnoj monografskoj studiji romanist Bonifačić na početku razmatra svjetski odjek francuskog pjesnika i ustvrđuje da je naše zanimanje za njega manjkavo. To je, čini se, jedna od motivacija Bonifačićeve knjige, budući da bi Valéry zbog svojega europejstva, točnije sredoziemstva, Hrvatima trebao biti privlačan, jer ne samo zemljopisno nego i duhovno pripadaju tom prostoru, "čak i po najrigoroznijoj definiciji Evrope, kao zemlje, gdje kršćanstvo nastavlja tragove grčke i rimske civilizacije" (str. 8). Pa na istoj stranici zaključuje: "Rasprave, koje smo započeli pred četiri stoljeća s Markom Marulićem, još se uvijek nastavljaju po istim sorbonskim hodnicima, po kojima se vide sjene Dantea, Villona, Rabelaisa, pa kako da u njima ne sudjelujemo!" Cijenim tu paralelu Marcus Marulus - Paulus Valerius, rođenih u dva mediteranska lučka grada (Split i Sète), jer su i naš davni začinjavac i suvremeni francuski pjesnik

intelektualac uvelike određeni geo-literarnom zavičajnošću, humanizacijom što je emanirala s europskih južnih morâ. To je baš sve, izuzev epigrama, što ga složih Marulu u čast, čitateljima uz štovanje:

TU BI ZAPISANO ŠTO SMO ŠTILI, ČULI
AD GLORIAM DEI ET MARCI MARULI.

PRILOG 1

POTPORA SPLIĆANA (?) MARULIĆEVU SPOMENIKU U ZAGREBU

Već tri godine uzastopce u travnju u zagrebačkom tisku objavim poziv za podizanje spomenika Marku Maruliću u hrvatskom glavnom gradu. Svoj nagovor obrazlažem mnogim valjanim razlozima, te navodom iz Marulova nedavno otkrivena pisma, u kojem ne samo spominje Zagreb, već i očituje bojazan što mu se Turci približuju. Sa službena mjesta, međutim, nema ni odgovora ni prigovora. Prijedlog se, dakle, zanemaruje, ne drži vrijednim pozornosti. Kadšto netko izrazi osobnu potporu toj zamisli na privatnoj razini. Ja sam se, ipak, nadao da će prijedlog poduprijeti videne institucije i udruge, a blago sam razočaran činjenicom da se toliki splitski zavičajnici u Zagrebu nisu na nj ni osvrnuli. A ima ih uistinu dosta i dobro su raspoređeni po ustanovama, nadležstvima i dužnostima, i na gradskom i na državnom položaju. U umjetničkom svijetu Splićana je u Zagrebu u zamjernu omjeru.

Koliko vidim, zagrebački Splićani u Metropoli uzbude se i uzbibaju jedino kad je u pitanju nogometna momčad *Hajduk*. Klub prijatelja tog kluba skrbi za igrače i navijače, pomno motreći što se događa s njihovim miljenicima, stvara li se kakva urota protiv njih. Ponajveća je društvena dogodovština za splitske Zagrepčane *Bijela noć*, dobro organizirana, posjećena i rasprodana. Dođe mi u pamet (inače sam i ja privrženik nogometa), zar je samo *Hajduk* sredstvo poistovjećivanja s rodnim gradom? Ne bi li se to područje moglo malo proširiti i s drugim uspomenama na zbiljske vrijednosti iz zavičajnog Splita, na urbanu posebitost, na krajolik, na slavne muževe? Kako to da Marko Marulić, hrvatski prvi klasik i svjetski pisac po odjecima, prijevodima i izdanjima, krvno i književno povezan sa Splitom, ne može izboriti kakvo mjesto na ljestvici identifikacije? Mogu, naprotiv, izjaviti da se nijedan od Splićana u Zagrebu, od moći i ugleda, nije javio s nekim ohrabrenjem ideji podignuća Marulova spomenika. Ni usmeno, ni pismeno, ni brzoglasno. Mislim da je nogomet, što se tiče javne obilježbe u Zagrebu podmiren, budući da su dvije ulice dobile naziv Luke Kaliterne i Bernarda Vukasa, čemu se veseliti. Sada bi, valjda to nije nestvarno očekivati, bio red da Splićani u Zagrebu porade na Marulovu kipu, da pokrenu postupak. Kako se u našem glavnom gradu mukotrпно i u vremenskim odgodama podižu spomenici hrvatskim velikanima, zanesemo li se zamišlju spomenika za polutisućljeće *Judite* (1501.-2001.), valjalo bi već početi... Što se

tiče njegova mjesta, za sada postoje dva jednakopravna prijedloga: ispred stare, još postojeće, Sveučilišne knjižnice (Tomasović), ispred nove, još u izgradnji, Sveučilišne (Pavličić).

Kako to rade drugi? Zavičajno društvo Posušaka u Zagrebu, naumilo je spomenikom obilježiti fra Grgu Martića. Raspisali su natječaj za urbanističko i kiparsko rješenje, upriličili izložbu pristiglih radova, odlučili Martićevoj ulici u Zagrebu utisnuti lik naslovnika. Tako se rodno Posušje odužuje svojem najglasovitijem sinu na mjesnoj i nacionalnoj razini. Svaka čast!

Podsjetio bih da je već Vicko Pribojević godine 1525. zapisao “Spalatum natale Marci Maruli solum”, ističući Marula uz Dioklecijana kao vjekovječne znamenitosti i diku što je grad stekao po Marulu. Nehajnost prema ustanovljenju Marulićeva Doma u Splitu i podignuću spomenika u Zagrebu kao da izazivlje opovrgnuće povijesne memorije, i to u času kad se to nije nipošto moglo očekivati, kad ne postoje nikakove izvanjske zapreke za kult Marula i njegova književnog blaga, kojim je Split i Hrvatsku proslavio širom Europe, pače do Japana.

p.s. Pri najnovijem imenovanju i preimenovanju Gradsko poglavarstvo je jednoj ulici u Novom Zagrebu dalo naziv Marulićeva Judita, a nahodi se u dobrom društvu s ulicom Držićeva Dunda Maroja i Gundulićeve Dubravke, što je bio i povod ovog mojeg ćaskanja.

PRILOG 2

KAKO RADNO OBILJEŽITI 550. OBLJETNICU ROĐENJA MARKA MARULIĆA (1450.-2000.) I 500-TU OBLJETNICU “JUDITE” (1501.-2001.)

“... brime biži, dni harlo mimohode”
(Marulić)

Već smo u dobroj mjeri u potkrajstoljetnom vremenu, u “fin de siècle”-u, pa je naravno upraviti pogled na dva Marulićeva jubileja na samu početku novoga stoljeća i novog tisućljeća. Navršit će se 2000. 550 godina od rođenja “oca hrvatske književnosti”, a 2001. 500 godina od nastanka njegova uzorita djela, po kojem je i dobio taj častan naziv. Većih datuma u hrvatskoj književnoj prošlosti nije bilo, pa prema tome ni većih obveza prema njihovu doličnu i dostojnu obilježavanju. Proslava iz godine 1901. podsjeća i potiče: divotno izdanje *Judite*, mnogobrojne studije, eseji, članci, izvješća u svim hrvatskim listovima, časopisima i smotrama, svečani brojevi periodikâ, svehrvatska svečanost u Zagrebu u znaku povijesne povezanosti Zagreba i Splita, Marula i hrvatske poezije. Godine 1901. *Judita* je postala za Hrvate ono što je Danteova *Komedija* za Talijane, kao što je to njezin auctor proročanski zabilježio u jednom osobnom pismu netom završivši spjev.

Proslave obljetnica naših književnih velikana u posljednje doba (Šenoe, Gundulića, Mažuranića) odvijale su se neujednačeno, raspršeno i improvizirano. Održani znanstveni skupovi poprimili su tek prigodničarski značaj, a zbornici radova nisu uopće objavljeni. Izostaše i popratni nakladnički pothvati. Da se to ne bi dogodilo i s Marulovim obljetnicama, potrebno ih je drugačije planirati i programirati, dakle sustavno pripremiti. Inače, iskustvo nas uči, prevlada li sila ustrajnosti, prevladat će svaštarstvo i nazdravičarstvo, od čega će Marul i hrvatska kultura imati male koristi, tj. uspomenu na propuštene mogućnosti.

Predložio bih stoga da se do godine 2000/2001. poradi na ostvarivanju nekoliko zadaća nužnih za dovršetak Marulova objavljivanja, te za njegovo predstavljanje i utjelovljenje u hrvatskoj književnoj kulturi i kulturnoj svijesti.

1. Objaviti preostale sveske Sabranih djela Marka Marulića s popratnom građom prema projektu Književnog kruga u Splitu.

2. Po već postojećim indicijama, u tu svrhu poduzeti istraživanja po europskim arhivima, zbirkama rukopisâ i knjižnicama, da bi se pronašli netiskani Marulićevi tekstovi i cjelovitije definirao njegov književni opus.

3. Izraditi temeljitu i sveobuhvatnu monografiju o Marku Maruliću s bibliografijama po narudžbi ili natječaju. Tu monografiju u primjerenoj grafičkoj opremi opskrbiti opširnim sažetkom na latinskomu, talijanskomu, francuskomu i engleskomu jeziku.

4. Prirediti "prospekt" o Marku Maruliću na više jezika u obliku mini-monografije radi upoznavanja internacionalne javnosti s europskim humanizmom s obala hrvatskog Jadrana. Prospekt bi služio i kao pozivnica za svjetski kongres o Maruliću u Zagrebu, Splitu i na otoku Šolti potkraj travnja 2001. godine.

5. Međunarodni skup usmjeriti i voditi tako da potvrdi dvojaku znamenitu Marulovu ulogu: "oca hrvatske književnosti" i klasika europskoga humanizma, latinizma i religiozne književnosti. Tu ulogu jamačno bi posvjedočili pozvani ugledni sudionici: naši i inozemni kroatisti, naši i inozemni stručnjaci za humanizam, renesansu i kršćansku literaturu, naši i inozemni komparatisti, naši i inozemni stručnjaci za bogoslovlje, etiku, mistiku, duhovne pokrete, za filozofiju, teoretici i povjesnici književnosti. Ovjerodostojiti na toj visokoj razini neslućen položaj Marka Marulića u zapadnoeuropskoj duhovnoj tradiciji, hrvatskog pisca a auktora svjetskih "bestsellera", naša je prvotna dužnost, a prigoda je nadasve znakovita i pogodna za Marula s obzirom na uspostavljeno zanimanje za njegova djela diljem Europe. Propusti li se nadolazeća prigoda, neće samo Marul, marulolozi i marulofili prikraćeni biti, već i hrvatska kultura i njezina jaka iskaznica u Europi. U toj perspektivi Kongres bi bilo umjesno svrhovito usustaviti u nekoliko radnih sekcija, sa sadržajem i tematskim natuknicama kojih bi sudionike trebalo upoznati na vrijeme, barem dvije godine unaprijed. U našoj simpozijskoj praksi, naime, pozivi se upućuju koji mjesec uoči održavanja. Skupovi su obično programski jednolični, priopćenja su često podudarna, tematski izbor standardan, budući da se organiziraju po načelu "dajte što date". U ovom slučaju neučinkovito bi bilo prirediti konvencionalni simpo-

zija bez planskog rasporeda tema iz neobrađenih područja Marulova opusa i njegove svjetske recepcije, ne iskoristiti mogućnost moderniziranja, proširivanja i produblivanja maruloloških istraživanja s pečatom uglednih europskih znanstvenika. Zbornik, proistekao iz tako zamišljena simpozija, bio bi daljnji stupanj u spoznavanju Marula i kruna ovostoljetnih napora naših i inozemnih stručnjaka, da se jedan izvanredno plodan i izniman pisac dostojno prouči i protumači.

6. Provesti, napokon, zamisao o Marulovu domu u Splitu, prisutnu u javnosti već četiri godine, ili pronaći drugo institucionalno rješenje za potporu naših i inozemnih maruloloških studija.

7. Spomen knjiga o *Juditi* trebala bi se takmiti s izdanjem tog spjeva iz godine 1901. po znanstvenoj aparaturi, po grafičkoj i likovnoj opremi (crteži eminentnih hrvatskih slikara). Ali bi *Libar od Judite* ujedno obilježio i dvadesetostoljetnu višeslojnu umjetničku nadarbinu Marulove "plavce nove" i postmodernistički senzibilitet prema njoj. Uz kritičko izdanje teksta s temeljitim komentarima i tumačenjima, u dodatcima bi se našli prijevodi, prijevjev na savremeni hrvatski, ulomci prevedeni na engleski, scenska dramaturgija, libreta za operu, poželjna pjesnička parafraza na koji od svjetskih jezika. Pokraj opširne monografske studije o *Juditi* s bibliografijom, ediciji bi dobro došao i reprint prvotiska, kao i umetak u popularnom malom formatu, uz zvučni snimak, kasetu ili ploču, spjeva, što bi ga krasnoslovljivi vrstni glumci. Tako bi se vidjelo i čulo što Judita jest, što je značila negda i što znači pola tisućljeća nakon godišća 1501. dok bi edicija imala višestranu namjenu i primjenu.

Ovdje, dakako, nije riječ o inim manifestacijama, uobičajenim pratiljama velikih nacionalnih jubileja, manifestacijama na mjesnoj i državnoj razini, u medijima, učilištima, staleškim udrugama, crkvenim zajednicama, već o skupini točaka iz programa, koji spada u područje stručnog rada akademskih, kulturnih i srodnih institucija. Podastri prijedlog ne podrazumijeva ništa neuobičajeno, ponajmanje je megalomanski; naprotiv, vodi računa o europskim mjerilima i o našim mogućnostima i okolnostima. Stoga je uvelike umanjen u odnosu na ispunjene programe, kojima su europske zemlje potkraj ovoga stoljeća popratile povijesne obljetnice svojih nacionalnih klasika. Prijedlog prati, primjerice, kako su Francuzi pristupili jubilejima Hugoa i Montaignea. Ako je usporedba s Francuzima prejaka, onda za pobudu neka posluže Portugalci i njihove prigodne stvarne počasti Camõesu i Pessoai. Kako se jedna nacija vlada prema svojemu prvomu književnom klasiku, uzor mogu biti susjedni nam Slovenci.

Ovaj je prijedlog, dakle, prilagođen i, uvjeren sam, u potpunosti ostvariv, a ne oživotvori li se (on ili sličan program), unaprijed tvrdim, da razlozi neće biti u nedostatku novca i "kadrovskog potencijala". To će biti izlike, dok će prave zapreke predstavljati nedostatak djelatne volje, organizatorska mlohavost, izbjegavanje preuzimanja obveza, preosjetljivost na hijerarhiju naših institucija. U pragmatičnijim i radinijim zapadnim društvima, svekolika proslava književničkih obljetnica ima jaku organizacionu okomicu u središnjem odboru s nacio-

nalnim mandatom, a pripreve obično započinju pet godina prije jubilarnih godina. Do godine 2000. ostaje nam približno toliko vremena, a neobavljena posla u nas ima znatno više. Trebalo bi, kako stoji, prionuti sustavnom osmišljavanju programa Marulićevih velikih obljetnica.

Tko je na potezu? Društvo hrvatskih književnika, Književni krug u Splitu, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Matica hrvatska, Zavod za znanost o književnosti Sveučilišta u Zagrebu, Teološki fakultet...

PRILOG 3

O MARULIĆEVU SPOMENIKU U ZAGREBU, PO PETI PUT

Od 1990. godine u *Marulićevu ljetopisu*, koji svake godine objavljuju splitske *Mogućnosti*, skrećem pozornost javnosti o potrebi podizanja spomenika Marku Maruliću u Zagrebu. Kako nije bilo odjeka, pomislio sam da su *Mogućnosti* književni i stručni časopis ograničene naklade, pa prema tome i ograničene slušnosti u javnosti. Stoga sam prijedlog od godine 1991. redovito u travnju, Marulovu mjesecu, opetovao naizmjenice u dnevnim listovima *Vjesniku* i *Večernjem listu*. No, i na to se nitko nije osvrtao. Sjetio sam se da je u nedavnoj samoupravljačkoj praksi svaki prijedlog ignoriran, ako nije valjano obrazložen, te sam u zagrebačkim novinama davao šira obrazloženja: Marulić, otac hrvatske književnosti, zavrijeduje spomen u glavnomu gradu, gdje već imaju svoja obilježja klasici hrvatske pisane riječi (Kačić, Preradović, Šenoa, Matoš, Nazor, Goran), to bi bila nužna panteonska popuna, postoji već trg gdje bi se spomenik mogao postaviti, itd. Poziv i dalje nije bio učinkovit. Proširio sam onda obrazloženje pokušavajući potaknuti mjesnu osjetljivost, navodeći da je Marulić u jednom pismu iz srpnja godine 1501. iskazao dojmljivu zabrinutost za Zagreb zbog prodora Turaka iz Slavonije, spominjući veliku proslavu godine 1901., gdje su se u zagrljaju našli splitski i zagrebački gradonačelnik, prepričavajući sadržaj novele Velimira Deželića, tiskane iste godine, u kojoj se mladi Marulić zaljubljuje u ljepoticu Zagrepčanku imenom Judita. Štoviše, naveo sam da je 1901. godine zagrebački magistrat donio odluku o podizanju spomenika i da je u tu svrhu od darovatelja dobio 500 kruna, što ih nije namjenski utrošio. Zalud trud vam, predlagači.

Kako u sadašnjoj Hrvatskoj vlada fobija od lobbya, u listopadu prošle godine u *Slobodnoj Dalmaciji* apelirao sam na tolike Splicićane u metropoli, da u program svojega skupna djelovanja osim *Hajduka* stave i Marulića, ukazujući na primjer Posušaka, kojima svaka čast, što su se prihvatili da o svojem trošku podignu kip Grgi Martiću u istoimenoj ulici na Medveščaku. Ufao sam se, da je to pravi izazov i očekivao hitru reakciju. *Neš ti*, rekli bi Splicićani, Zagrepčani: *kaj god!* Od sto glasâ, glasa čuti nije.

Napravimo li obračun recepcije prijedloga, objelodanjivana tijekom četiriju godina u tri najuglednija hrvatska dnevnika i u jednom periodiku, stavka rezultata ostaje nepopunjena. Ništica, izuzmemo li telefonsku potporu jednog ljubaznog gospodina sa splitskog područja i natuknicu o spomeniku Pavla Pavličića u njegovim "zagrebuljama" za *Večernji list*. Ne znam ni sâm, kako to protumačiti. Valjda prijedlogu pojedinca uz čitak potpis nedostaje kakav pečat, ili nije poštovana procedura procedure, pa je prijedlog trebalo nasloviti na kakav odbor, komisiju, koordinaciju u službenom obliku. Nije, međutim, riječ o molbi za pripomoć, nego o odavanju počasti hrvatskom velikanu i europskom humanistu i naravno je da se o tome zbori u javnosti. A iz kulturne javnosti, iz društava i ustanova vrlo senzibilnih prema svojoj nacionalnoj ulozi, sudeći po raznim izjavama, također nije bilo nijednog odziva. Ne kanim raščlanjivati zašto su se svi oglušili, već još jednom apelirati na grad Zagreb, skupštinu mu i poglavarstvo, na Splitskane u Zagrebu i Zagrepčane u Splitu, na Odbor za podizanje spomenikâ u Zagrebu, na ljubitelje Marula, ma gdje bili, da porade da se zamisao iz 1901. godine, napokon provede u djelo i da se u glavnom gradu Hrvatske Maruliću iskaže ona počast, koju zaslužuje zbog svoje povijesne uloge u hrvatskoj književnosti i nacionalnom životu. Činjenica je da su se stjecajem okolnosti u Europi u posljednje doba pojavili novi znaci Marulićeve nazočnosti, koja je u XVI. i XVII. stoljeću imala veliki raspon u mnogobrojnim izdanjima i prijevodima njegovih knjiga. Nekoliko uglednih stručnjaka, naime, posvetilo se proučavanju našeg klasika, prikazujući ga na međunarodnim skupovima i u zbornicima i publikacijama. Sada se već može pouzdano tvrditi da je Marulić i europska književna vrijednost, pa bi i to trebalo poticati i obvezivati na naš dug prema njemu, koji se ne može nikako ispuniti pukim retoričkim prizivima i pohvalnim frazama. Spomenik mu u Zagrebu došao bi u dostojnom času, jer je samo u ovom desetljeću otkriveno ili pronađeno više Marulićevih tekstova, a da ne govorimo o brojnim novim podacima o internacionalnoj slavi i važnosti splitskog humanista i začinjavca. Narod, kojemu pripada, čije je pjesništvo utemeljio "versim harvackim", ne bi smio ravnodušan biti prema njegovoj uspomeni. Zato: svejedno mislim da Marku Maruliću spomenik u Zagrebu podignuti treba.

Mirko Tomasović

MARULIĆ ANNALS (VI)
(September 1993 - August 1994)

In this annual summary the author records all the relevant data concerning fresh research work on Marulić in Croatia and abroad. As usual, special attention is paid to the review of new books and articles dealing with Marulić and his work, as well as to the fresh discoveries by Croatian and foreign specialists, which have meanwhile accumulated around the topic. Part of these results have already been published in the preceding issue of the *Colloquia Maruliana* or are being published now, while part of them will have to wait till the next issue.

This year's summary is supplemented by the author's proposal on how to celebrate, in the most appropriate way, the 550th anniversary of the birth of Marko Marulić (1450-2000) and the 500th anniversary of his Croatian epic *Judita* (1501-2001). According to this plan, by 2000/2001 the following should be done:

1. The publication of the Collected Works of Marko Marulić in the edition of the *Književni krug* should be completed.
2. A thorough and all-embracing monograph on Marulić should be worked out.
3. A leaflet with all the basic data concerning Marulić should be made; it could also serve as the invitation card for an international conference on the Croatian humanist V.
4. An international conference, taking place in Zagreb, Split and on the island of Šolta, should be arranged for the year 2000 or 2001. The conference should pay greatest attention to the double role of Marulić: that of the father of Croatian literature and that of a classic of European humanism. The conference, that should be organized in more sections and with a precisely determined program of events, would include, as participants, specialists in Croatian language and literature, as well as specialists in the fields of Humanism, Renaissance, Catholic literature and Comparative literatures, theologians, aestheticists, philosophers, literary theoreticians and historians.